

М. С. Саттарова С. С. Саттарова

КЪЫРЫМТАТАР ТИЛИ (ТУВГЪАН)

Къырымтатар ве рус тиллеринде окъуткъан
умумтасиль муэссиселери ичюн окъув къуланмасы

2 къысымда, 1 къысым

КРЫМСКОТАТАРСКИЙ ЯЗЫК (РОДНОЙ)

Учебное пособие
для общеобразовательных организаций
с обучением на крымскотатарском
и русском языках

в 2 частях, часть 1

сыныф

2

класс

Москва
«Просвещение»
2017

Авторы: М. С. Саттарова, С. С. Саттарова

ШАРТЛЫ БЕЛЬГИЛЕР:

— эр кес дерске

— суаллер ве вазифелер

— динълев

— диалог

— айтув

— аталар сёзлери

— тапмаджалар

Саттарова М. С.

С21 Къырымтатар тили (тувгъан). 2 сыныф. 2 къысымда. 1 къысым. Къырымтатар ве рус тиллеринде окъуткъан умумтасиль муэссиселери ичюн окъув къуллаанмасы.

= Крымскотатарский язык (родной). 2 класс. В 2 ч., 1 ч.: учеб. пособие для общеобразоват. организаций с обучением на крымскотатарском и русском языках. / М. С. Саттарова, С. С. Саттарова. — М.: Просвещение, 2017. — 127 [1] с.: ил. — ISBN 978-5-09-056078-8.

Учебное пособие «Крымскотатарский язык (родной). 2 класс» разработано в соответствии с Федеральным государственным образовательным стандартом начального общего образования и Примерной программой по учебному предмету «Крымскотатарский язык (родной)» для общеобразовательных организаций под редакцией А. С. Аблятипова. Пособие предназначено для общеобразовательных организаций с обучением на крымскотатарском и русском языках, в которых крымскотатарский язык изучается как предмет.

Содержание учебного пособия направлено на формирование навыков устной и письменной речи, совершенствование всех видов речевой деятельности, освоение первоначальных знаний о лексике, фонетике, грамматике крымскотатарского языка, обеспечивает мотивацию обучения родному языку. Система заданий обеспечивает достижение личностных, предметных и метапредметных результатов в освоении основной образовательной программы начального общего образования.

УДК 373.167.1:811.512.145
ББК 81.632–99(632)я71

ISBN 978-5-09-056078-8(1)
ISBN 978-5-09-055375-9(общ.)

© Саттарова М. С., Саттарова С. С.
© Издательство «Просвещение», 2017
© Художественное оформление.
Издательство «Просвещение», 2017
Все права защищены

АЗИЗ БАЛАЛАР!

Китап — бизим энъ якъын достумыз. О бизге бильги бере, догъру ёлны косьтере. Китапны се-винъиз ве окъунъыз!

Бу дерслик сизге къырымтатар тилини огрен-меге ярдым этер. Дерсликни азырламакъ ичюн чокъ чалышмакъ керек. Бу ишни алимлер, язы-джылар, оджалар, рессамлар, неширджилер япа-лар. Китапны темиз тутунъыз, саифелерини йыртманъыз.

Балалар, унутманъыз! Сизден сонъ кичик къар-дашларынъыз бу дерсликтен бильги аладжакълар, ана тилини огренеджеклер.

1 дерс

Биз мектепте окъуймыз,
Илим, бильги аламыз.
Тербиели, намуслы
Талелелер оламыз.

Э. Фазыл

- ◆ Бу шиирде кимлер акъкъында айтыла? Шиирни дефтеринъизге язынъыз. Эзберленъиз.
- ◆ Ресимге бакъып, бир къач джумле уйдурынъыз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Энъ яхшы гузеллик — эдеп ве бильги гузеллиги.

НУТУКЪ

2 дерс

НУТУКЪ ЧЕШИТЛЕРИ. АГЪЗАВИЙ ВЕ ЯЗМА НУТУКЪ

1-МЕШГЪУЛИЕТ. Дикъкъатнен окъунъыз. Нутукъ чешитлерини хатырланъыз.

Биз лаф этемиз, сораимыз, окъуймыз ве язамыз. Озь фикирлеримизнен пайлашамыз. Буны биз нутукъ вастасынен бильдиремиз.

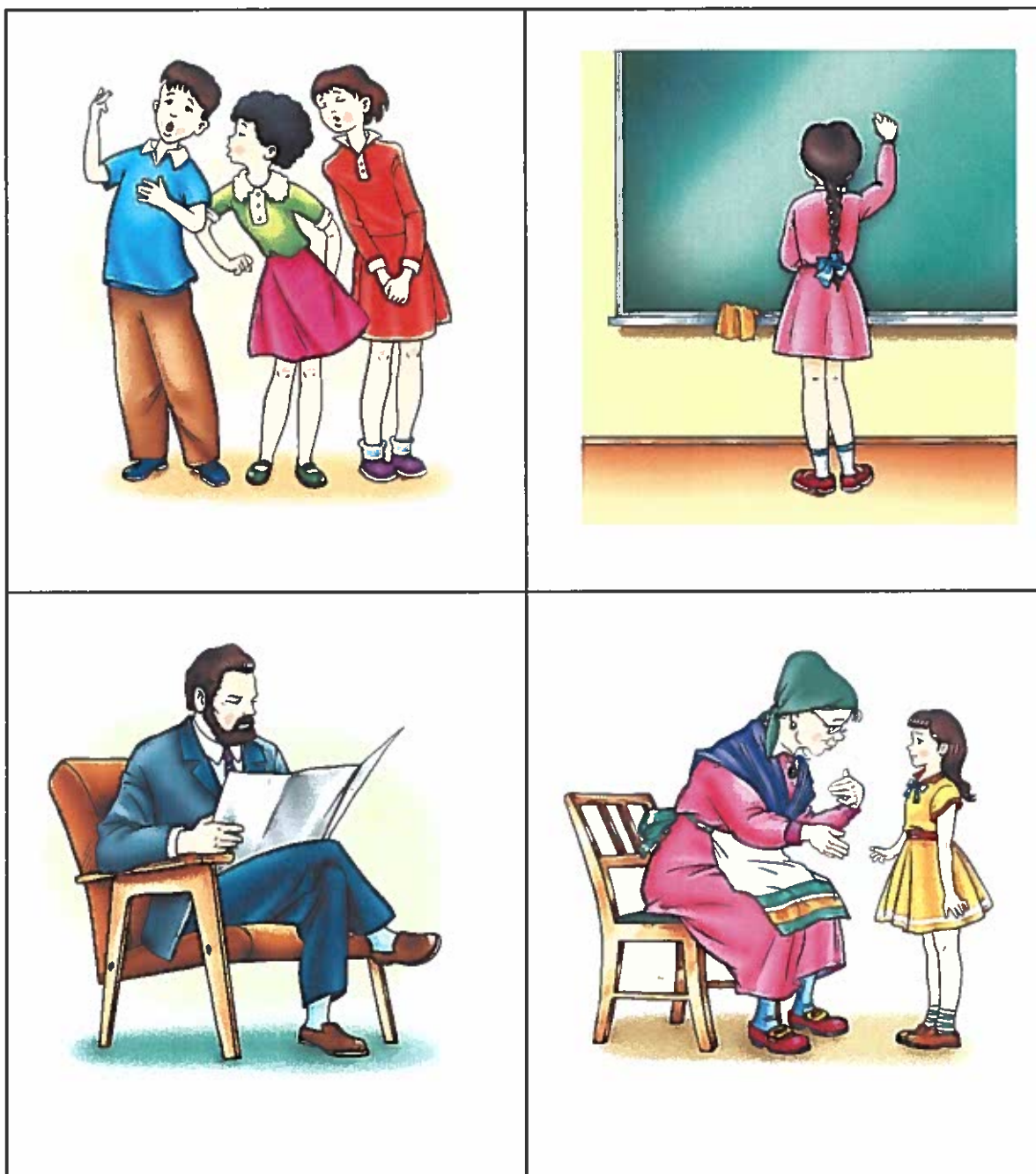
Нутукънынъ агъзавий ве язма шекиллери бар. Агъзавий нутукъ — биз айтамыз ве эшитемиз. Язма нутукъ — биз язамыз ве коремиз.

Сен де ана тилимизни яхшы огрен. Озь фикирлеринъни догъру ве дюльбер ифаделемеге тырыш.

- ◆ Адамлар озь фикирлерини насыл бильдирелер?
- ◆ Нутукънынъ насыл шекиллери бар?
- ◆ Метинге эсасланып, джумлелерни девам этинъиз:

Агъзавий нутукъ — биз ... ве Язма нутукъ — биз ... ве

2-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимлерге бакъынъыз.

- ◆ Ким агъзавий нутукънен, ким исе язма нутукънен файдалана?

3-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз ве маналарыны анълатынъыз.

- Аталар сёзю — акъылнынъ козю.
- Адамнынъ сёзюне дегиль, ишине бакъ.

Бегенген аталар сёзюни дефтеринъизге язып алынъыз.

4-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Яз татили

Яз татили битти. Кузь кельди. Мен севимли мектебиме къавуштым. Эр ерде балаларнынъ шенъ сеслери эшитиле. Сыныфдашларымнен корюшкениме пек севиндим. Севимли оджама гуллер багъышладым.

Эр кес татильде корьгенини анълата. Манъа да сыныфдашларым «Сен де айт, сен де айт!» — дедилер.

— Мен яз татилинде...

Икяени девам этинъиз.

Эв иши

5-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Шиирде не акъкъында айтыла?

Мектеп — бизим эвимиз,
Биз оны пек севемиз.
Окъумакъны, язмакъны
Биз мында огренемиз.

М. Саттарова

- ◆ Серлева кѳюнѳыз. Шиирни дефтеринѳизге язып алынѳыз.

эдеп — тербие
севинмек — кѳуванмакѳ
сес — давуш

3 дерс

6-МЕШГѳУЛИЕТ. Окѳунѳыз.

Айванлар насыл лаф этелер?

Айванлар лаф этмеге бильмеселер де, бири-бирини анѳламакѳ ичюн белли бир арекетлер япалар.

Айванларнынѳ чокѳусы сес чыкѳара билелер. Бу сеслернинѳ чокѳусыны инсан эшите. Бундан да гѳайры, олар бири-бирини танымакѳ ичюн кѳокѳлашалар. Базы айванлар яхшы мунасебетлерни бильдиререк, бири-бирини сыйпайлар.

- ◆ Айванлар бири-бирини анѳламакѳ ичюн насыл арекетлер япалар? Икѳе этинѳыз.
- ◆ Кѳайд этильген сѳзлер арекетлерни бильдирелер. Оларны дефтеринѳизге язып алынѳыз.

4A

7-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз ве ма-
наларыны анылатынъыз.

- Файдасыз сёзни айтма,
файдалы сёзден къайтма.
- Динълеген — кяр этер,
динълемеген — зарар.

8-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаларнынъ джевапларыны
тапып, дефтеринъизге язынъыз.

Къулагъы ёкъ — эшите,
Тили ёкъ — лаф эте.

Эм яза, эм йырлай,
Айткъанынъны текрарлай.

Давушы бар, озю ёкъ,
Сёйлемеген сёзю ёкъ.

9-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни бир къач кере окъунъыз.

Тавгъа бардым арабанен,
Фындыкъ джыйдым торбанен.
Арабам ёлда къырылды,
Фындыкъларым тёкюльди.

Китапкъа бакъмайып, шиирни хатырланъыз ве дефтеринъиз-
ге язынъыз.

Эв иши

10-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Бизим Ватанымыз — аджайип Ешилъ ада! Бу мукъаддес топракъта бинъ йыллар девамында бизим баба-деделеримиз яшагъан.

Къырымнынъ берекетли топрагъы, буллюр киби салкъын чокъракълары, битмез-тюкенмез Къара денъизи бар.

А. Меметовадан

- ◆ «Ешилъ ада» бу насыл ер?
- ◆ Къырымда нелер бар?
- ◆ Сиз Къырымнынъ къайсы шеърлеринде олдынъыз?
- ◆ Къырым акъкъында насыл шиирлер билесинъиз?
- ◆ Учюнджи джумлени дефтеринъизге догъру ве дюльбер язынъыз.

субетлешмек — лаф этмек

тав — дагъ

сёйлешмек — айтмакъ

мукъаддес — азиз

4 дерс

11-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Эвель-эзельден халкъымыз балаларны эглендирмек ичюн тезайтымлар уйдургъан. *Тезайтым* сёзю «тез» ве «айтмакъ» сёзлеринден келип чыккъан.

Тезайтымны огренмек ичюн башта оны ашыкъмайып окъу. Къыйын сёзлерни бир къач кере

текрарла. Сонъ тезайтымны тез айтмагъа арекет эт. Эзберлеген сонъ, тезайтымны тез ве догъру айтмагъа тырыш.

- ◆ Тезайтым сёзю насыл сёзлерден келип чыкъкъан?
- ◆ Тезайтымны насыл этип огренмек керек?

12-МЕШГЪУЛИЕТ. Тезайтымларны окъунъыз.

Балабан балагъа бал ала бабасы.

Чам четинде чалы-чырпы,

Чапкъан чыкъкъан чалыкъ кирпи.

- ◆ Тезайтымнынъ къайсы бирини бегендинъиз?
- ◆ Бегенген тезайтымны дефтеринъизге язынъыз. Оны тез айтмагъа огренинъиз.

13-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Балтагъа балтасап яптырды бабасы,

Балтаны аранда сакълады баласы.

- ◆ Тезайтымны дефтеринъизге кочюргенде, сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.
- ◆ Тезайтымны эзберленъиз. Тез айтмагъа огренинъиз.

14-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни ашыкъмайып, эеджаннен окъунъыз.

Севем сени, гузель Къырым,

Табиатынъ пек дюльбер!

Юксек дагълар, ешилъ багълар,

Эски шеэр ве койлер.

С. Саттарова

- ◆ Муэллиф нени севе?
- ◆ Сиз Къырымны не ичюн севесинъиз? Джевабынъызны дефтеринъизге язынъыз.

Эв иши

15-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Чечек ачмаз, мейва кетирир.

Эр кунъ саба кунъге бакъар,
Къара-беяз мерджан такъар.

- ◆ Тапмаджаларнынъ джевабыны тапынъыз ве оларнен эки джумле уйдурып язынъыз.

балабан — буюк
къыйын — агъыр
ель — рузгяр
башта — энъ эвеля

5 дерс

НУТУКЪ МЕДЕНИЕТИ

16-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Не гузель шей, корюшкенде адамлар,
Бир-бирине урьмет этип, юректен:
— Мераба! — деп, кулюмсиреп селямлар.
Башын саллар, коръсе биле эректен.

Р. Фазыл

- ◆ Адамлар бири-биринен даа насыл селямлашалар?
- ◆ Шиирни дефтеринъизге кочюрип язынъыз.

ЭР

- ◆ Мераба сёзюнде къач тутукъ ве къач созукъ сес бар?

17-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Селям алейкум! — Алейкум селям!
Сагълыкънен къалынъыз! — Сагълыкънен барынъыз! Корюшкендже!
Гедженъиз хайыр! — Хайыргъа къаршы!
Козюнъиз айдын! — Айдында олунъыз!

- ◆ Бу сёз ве ибарелерни не вакъыт къулла-насынъыз?
- ◆ Биринджи ве экинджи сырадаки ибарелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Бу сёз ве ибарелерни окъунъыз ве акъылынъызда тутунъыз.

Миннетдарлыкъ сёзлери: Сагъ олунъыз! Тешек-кюр этем! Алла разы олсун!

Багъышлав сёзлери: Афу этинъиз! Багъышланъыз! Айып этменъиз!

Риджа, теклиф, мураджаат сёзлери: Буюрынъыз! Риджа этем, теклиф этем, мураджаат этем, ялварам.

18-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз.

1. Селям алейкум, азиз балалар! Янъы окъув йылынъыз хайырлы олсун!
2. Алим къардашым, хош кельдинъ! Ичери буюр!
3. Сагъ ол, Фатиме! Алла бутюн ишлеринъде ярдымджы олсун!

4. Буюрынъыз, къартбаба! Бу кобетени анамнен экимиз яптыкъ.

◆ Незакетли сёз ве ибарелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

◆ Джумлелерде кимге мураджаат этиле?

19-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Субетни девам этинъиз. Субет вакътында незакетли ибарелерни къулланынъыз.

Китапханеде

— Селям алейкум, Гульсум апте!

— Алейкум селям, Селиме.

— Гульсум апте, сизде масаллар китабы бармы?

—

—

Эв иши

20-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз, маналарыны анълатынъыз.

● Яхшы адам селямындан белли.

● Къапу ачыкъ олса да, сорап кир.

◆ Аталар сёзлерини дефтеринъизге язып алынъыз ве эзберленъиз.

урьмет — сайгъы
эректен — узакътан

6 дерс

21-МЕШГЪУЛИЕТ. Незакетли сёзлерни окъунъыз. Олар не вакъыт къулланыла?

Сагъ олунъыз, багъышланъыз, риджа этем, сагъ-лыкънен бар.

◆ Бу сёзлернен бирер джумле уйдурып, дефтеринъизге язынъыз.

22-МЕШГЪУЛИЕТ. «Беш ёлджу ве тильки» масалындан парчаны динъленъиз.

Саба эрте, танъ агъарып башлагъанда, хораз, къанатларыны къакъып, багъырмагъа башлай: Къо-къа-ре-къокъ!

Хоразнынъ сесини эшитип, тильки атылып тышарыгъа чыкъа.

— Саба шерифлер хайырлы олсун! Селям алейкум! — дей, озю исе терекнинъ тёпесине бакъа.

— Алейкум селям! — дей хораз.

— Сабалыкъ ашамагъа вакъыт кельди. Айды, тюш де, сабалыкъ бирер фильджан къаве ичейик, — деп, теклиф эте тильки.

Хораз бунъа бойле джевап бере:

— Бираз сабыр этинъиз, тильки агъа. Юкъарыдан яхшы корюне: ана, дагъ тарафтан авджы келеятыр. Янында балабан копеги де бар. Авджы келип етишсе, сабалыкъ къавемизни оларнен берабер ичермиз.

Буны эшиткен тильки къачып кете.

◆ Догъру джевапны къайд этинъиз.

1. Танъ агъарып башлагъанда хораз не япа?

а) Къанатларыны къакъып, багъырмагъа башлай.

б) Юкълламагъа девам эте.

2. Тильки не ичюн тышарыгъа чыкъа?

а) Саба ачылгъаны ичюн.

б) Хоразнынъ сесини эшите.

3. Тильки хоразгъа не теклиф эте?

а) Сыджакъ чай ичмеге.

б) Сабалыкъ къаве ичмеге.

4. Хораз тилькиге насыл джевап бере?

а) Яхшы, шимди тюшерим.

б) Авджы келип етишсе, сабалыкъ къавемизни оларнен берабер ичермиз.

◆ Незакетли сёз ве ибарелерни тапып, гъайрыдан ифадели окъунъыз. Оларны дефтеринъизге язынъыз.

23-МЕШГЪУЛИЕТ. Дикъкъатнен окъунъыз.

Эдепли ол!

Ана-бабанъны урмет эт ве сёзлеринден чыкъма.
Ана-бабанъа эв ишлеринде ярдым эт.

Сой-сопларынъны, буюклерни байрам кунълери хайырламагъа унутма.

- ◆ Бу джумлелерде не акъкъында айтыла? Анълатынъыз.
- ◆ Эки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз.

24-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз.

1. Рустем, замет олмаса, манъа бу китапны бер.
2. Эмине оджа, багъышланъыз, сыныфкъа кирмеге мумкюнми?
3. Сагъ ол, Эмир! Алла бутюн ишлеринъде ярдымджы олсун!

- ◆ Незакетли сёз ве ибарелерни къайд этинъиз.
- ◆ Биринджи джумлеге эсасланып, сыныфдашынънен диалогны девам этинъиз. Незакетли сёзлерни къулланынъыз.

Эв иши

25-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

- Озюнъден буюкни урьмет эт.
- Озюнъден буюкке ёл бер.
- ◆ Аталар сёзлерини дефтеринъизге догъру ве дюльбер язып алынъыз ве эзберленъиз.

багъышламакъ — афу этмек
сой-соплар — догъмушлар — сой-акърабалар
юкъарыда — тёпеде
багъырмакъ — къычырмакъ

НУТУКЪ СЕСЛЕРИ

7 дерс

СЕСЛЕР ВЕ АРИФЛЕР

26-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимге бакъынъыз. Предметлернинъ адларыны айтынъыз.

- ◆ Эр бир сёз насыл сестен башлагъаныны ве къач сестен ибарет олгъаныны айтынъыз.
- ◆ Сёзлерни дефтеринъизге эджаларгъа болип язынъыз.

Сёзлер сеслерден тизиле.
Сеслер языда арифлернен косьтериле.

27-МЕШГЪУЛИЕТ. Арифлерни керекли тертипте язып, сёзлер тизинъыз.

1. н, ы, ф, ы, с.
2. е, ф, т, е, р, д.

3. а, къ, е, л, м.

4. х, а, т, а, т.

Эки сёзнен джумлелер уйдурьп, дефтеринъизге язынъыз.

Сеслерни биз айтамыз ве эшитемиз. Арифлерни биз коремиз ве язамыз. Сеслер **созукъ** ве **тутукъ** олалар. Языда сеслерни бойле [] къавуслар ичине аламыз. Месея: [а], [т], [и], [нъ].

28-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Дерс битти. Тенеффюс башланды. Талелелер азбаргъа ашыкътылар. Сыныфта Айше, Алим ве Ибраим къалды. Олар бугунъ невбетчилер. Айше сыныфны авалатмакъ ичюн пенджерени ачты. Алим исе тахтадаки языларны чулнен сюртти. Ибраим чечеклерни суварды.

Бираздан тенеффюс битти. Талелелер сыныфкъа толуштылар. Оджа дерсни башлады.

Я сизинъ сыныфынъызда невбетчилер не япалар? Икяе этинъиз.

Къайд этильген сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

29-МЕШГЪУЛИЕТ. Бу сёзде олгъан арифлернен сёзлер тизинъиз:

Багъчасарай

Нумюне: багъча, агъач, ...,

Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз ве созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Эв иши

30-МЕШГЪУЛИЕТ. Ана-бабанъызнынъ ярдымынен бир къач незакетли сёз ве ибарелерни сорап огренинъиз. Оларны дефтеринъизге язынъыз. Сёзлерде тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

айтмакъ — теляффуз этмек

нумюне — орьнек

асты — тюбю

8 дерс

31-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимге бакъынъыз.

АНА ТИЛИ ДЕРСИ

1. Ресимде не тасвирленген?
2. Оджа не япа?
3. Талелелер не япалар?
4. Тахтада насыл сёзлер язылгъан?
5. Сыныфта нелер бар?

Джевапларны дефтеринъизге язынъыз.

Сёзде бир де бир сес денъиштирьлсе, янъы сёз мейдангъа келе.

32-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерни окъунъыз.

Баш — таш	тиш — тюш
джам — чам	бал — тал
къыш — къуш	он — ун
бир — бар	ода — ада

- ◆ Сёзлернинъ чифтлеринде насыл сеслер фаркълы?
- ◆ Эки сёзнен джумлелер уйдурып язынъыз.

33-МЕШГЪУЛИЕТ. Нокъталар ерине келишкен арифни къойып, сёзлерни дефтеринъизге язынъыз.

..т, ..ыр, ..уш, ..ют, ..узь, ..агъ, ..ар.

34-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Ярдымджылар

Керим ве Васфие дерстен сонъ анасына ярдым этелер. Васфие эвни джыйыштыра. Килимни пылесоснен темизлей. Сонъ савутларны юва. Керим исе бузавгъа пичен бере. Тавукъларгъа ешилъ от кетире.

Анасы ярдымджы балаларына пек къувана.

- ◆ Керим ве Васфие анасына насыл ярдым этелер?
- ◆ Къайд этильген сёзлерни дефтеринъизге язып, нумюне боюнджа талиль этинъиз:
Керим — 5 ариф, 5 сес.

Эв иши

35-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерде биринджи арифни денъиштинъиз. Сёзнинъ манасы денъишtimi? Аньлатынъыз.

Нумюне: къар — бар
От, буз, кой, багъ, був, тобан.

- ◆ Эки сёзнен джумле уйдурып язынъыз.

къайд этмек — бельгилемек
ода — хане
от — когет — от-олен

9 дерс

ЭЛИФБЕ

36-МЕШГЪУЛИЕТ. Элифбе арифлерини хатырланъыз. Оларнынъ адларыны догъру окъунъыз.

Къырымтатар элифбеси

Аа а Бб бэ Вв вэ Гг гэ Гъгъ гъы Дд дэ
Ее ёе Ёё ёо Жж жэ Зз зэ Ии и Йй й Кк кэ
Къкъ къы Лл эл Мм эм Нн эн нь нъы Оо о
Пп пэ Рр эр Сс эс Тт тэ Уу у Фф эф Хх ха
Цц цэ Чч че Дждж джэ Шш шэ Щщ щэ

ъ къаттылыкъ ишарети Ыы ы ь йымшакълыкъ
ишарети Ээ э Юю юу Яя яа

- ◆ Къырымтатар ве рус элифбесини тенъешти-ринъиз. Къайсы арифлер рус элифбесинде ёкъ? Оларны дефтеринъизге язып алынъыз.

Арифлернинъ белли бир тертипте тизильмеси-не элифбе дерлер. Къырымтатар элифбесинде 37 ариф бар.

37-МЕШГЪУЛИЕТ. Нокъталар ерине гъ, къ, нъ, дж арифлерини къоюнъыз.

Э...а, ба...ча, иля..., я...ы, а...шам, де...из, ...ол

- ◆ Сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.
- ◆ Бир сёзнен джумле уйдурып язынъыз.

38-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Оларны элифбе тертибинде дефтеринъизге язынъыз.

Япракъ, хавуч, афта, тильки, къоян, сыгъын, джам, шакъа, раф, фиски.

- ◆ Сёзлерде созукъларнынъ астыны сызынъыз.

39-МЕШГЪУЛИЕТ. Койлернинъ адларыны элифбе тертибинде язынъыз.

Таракъташ, Булгъанакъ, Отуз, Албат, Авджыкой, Уппа, Коккозъ, Маркур, Шакъул.

- ◆ Сиз Къырымнынъ даа насыл койлерини биле-синъиз? Адларыны айтынъыз.

Эв иши

40-МЕШГЪУЛИЕТ. Дикъкъатнен окъунъыз. Шиирде не акъкъында айтыла?

Сагъ олунъыз

Не ичюн «сагъ олунъ» деймиз биз?
Бизге япылгъан яхшылыкълар ичюн.
Ве атта хатырлап оламаймыз —
Къач кере
Бу сёзни айтамыз.

А. Кондратьев

◆ Къайд этильген сёзлерни элифбе тертибинде язынъыз.

тертип — низам
дюльбер — гузель

10 дерс

41-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимлерге бакъынъыз.

къарылгъач

чавке

гогерджин

бодене

торгъай

турна

къаргъа

чагъала

лейлек

- ◆ Къушларнынъ адларыны элифбе тертибинде язынъыз.
- ◆ Чагъала сёзюнде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

42-МЕШГЪУЛИЕТ. Шартлы бельгилерни хатырланъыз.

- — индже созукъ сес
- — къалын созукъ сес
- — тутукъ сес
- — эджа
- ' — ургъулы эджа

Сес

—	○	—
---	---	---

Ариф

●	— ○ —
---	-------

43-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерден осюмликке аит олгъан сёзни тапып, схемасыны япынъыз. Бу сёзнен джумле тизинъыз.

Кемане, индже, мелевше, даре, тар, фырчы.

44-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз.

Айше меракълы китап окъуй.

Бизим кой озен янында ерлешкен.

Амет ресим сызмагъа севе.

Багъчеван тереклерни пытай ве суvara.

- ◆ Джумлелерден схемаларгъа келишкен сёзлерни тапып, дефтеринъизге язынъыз.

Эв иши

45-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни дефтеринъизге язынъыз.

Бизим тиль ойле дюльбер ки,

Сукъланалар башкъалар.

Огренмеге пек истейлер

Бизим огълан ве къызлар.

А. Велиев

- ◆ Биринджи джумледе созукъ сеслерни ифаделеген арифлернинъ астыны сызынъыз.

дюльбер — аджайип

ифаделеген — бильдирген

11 дерс

СОЗУКЪ СЕСЛЕР. ОЛАРНЫ ЯЗЫДА ИФАДЕЛЕГЕН АРИФЛЕР

[a], [o], [y], [ы]
[ö], [ÿ], [и], [э]

Къырымтатар тилинде 8 созукъ сес бар: [a], [o], [y], [ы], [ö], [ÿ], [и], [э]. Бу сеслерни айткъанда, ава агъызымыздан сербест чыкъа. Созукъ сеслерни ифаделеген 10 ариф бар: а, е, ё, и, о, у, ы, э, ю, я.

46-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сеслерни теляффуз этинъиз.

[a], [г], [и], [т], [ö], [ы], [в], [у], [o], [к], [ÿ], [э]

◆ Созукъ сеслерни дефтеринъизге язып алынъыз.

47-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаларны окъунъыз. Джевап-
ларны дефтеринъизге язынъыз. Созукъларнынъ астыны
сызынъыз.

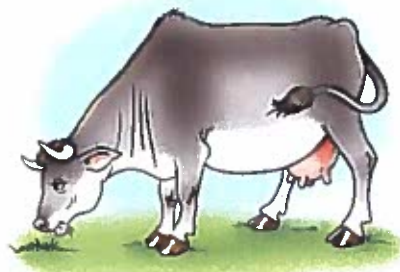
Къыштан къоркъмай, секире,
Къар ве сувукъ кетире.

Эки япракъ бир тенде
Кезер гульзар чименде.

Отламагъа пек севе,
Балаларгъа сют бере.

48-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз. Дефтеринъизге
кочюрип алынъыз.

ЭВ КЪУШЛАРЫ

Тавукъ, хораз, папий, къаз, мысыр — эв
къушлары. Бу къушлар бизге эт ве йымырта бе-
релер. Къуш эти эр кеске файдалыдыр. Къуш-

ларнынъ пуфундан ястыкъ, тѣшек, ёргъан япарлар.

- ◆ Эв къушлары адамларгъа насыл файда кетирелер?
- ◆ Биринджи джумледе созукъларнынъ астыны сызынъыз.

49-МЕШГЪУЛИЕТ. Эджалардан сѣзлер тизинъиз ве дефтеринъизге язынъыз.

сыр, мы;
тыкъ, яс;
лек, бе, ко;
мыр, йы, та.

- ◆ Созукъ сеслерни ифаделеген арифлернинъ астыны сызынъыз.

Эв иши

50-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге кочуринъиз. Нокъталар ерине келишкен созукъны язынъыз.

1. Чам тер...ги аяздан да, сыдж...кътан да къ...ркъмай.

2. Тильк... ве къашкъ...р йырт...джы айванлардыр.

3. Къарынджалар зарарлы ашер...тларны ёкъ эт...лер.

къарынджа — къырмыскъа

12 дерс

ТУТУКЪ СЕСЛЕР. ОЛАРНЫ ЯЗЫДА ИФАДЕЛЕГЕН АРИФЛЕР

51-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

Абиде, чанъ, авджы, кучелек, мектюп, къыр, инджир, гъалебе.

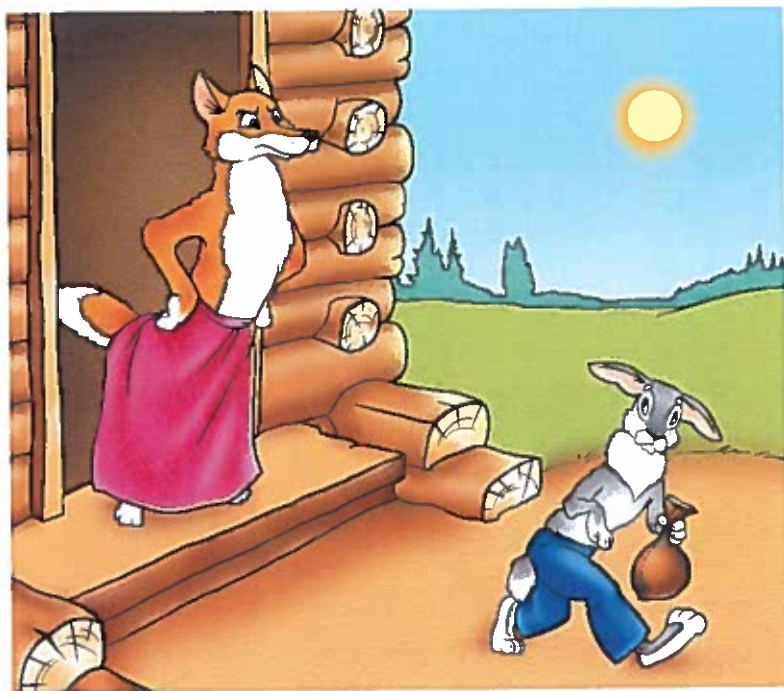
Тутукъ сеслерни ифаделеген 25 ариф бар: б, в, г, гъ, д, ж, з, й, к, къ, л, м, н, нъ, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, дж, ш, щ.
Бу сеслерни айткъанда, агъызымыздан чыкъкъан ава базы бир маниаларгъа расткеле.

52-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз ве маналарыны анълатынъыз.

- Достны джоймакъ къолай, тапмакъ кыйын.
- Иштен къоркъма, иш сенден къоркъсын.
- ◆ Экинджи аталар сёзюни дефтеринъизге кочюринъиз. Тутукъ сеслерни ифаделеген арифлернинъ астыны сызынъыз.

53-МЕШГЪУЛИЕТ. «Тильки ве къоян» масалындан парчаны окъунъыз. Кирпичикнинъ сёзлерини насыл окъумакъ керек?

Тильки къояннынъ эвини тутуп ала. Къоян не япмагъа бильмей, агълай.

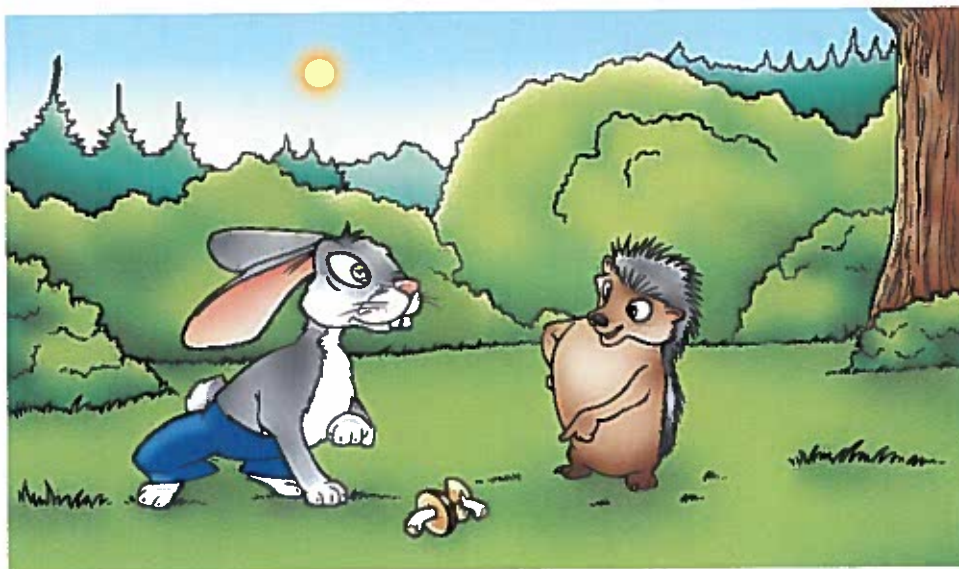
Къоянгъа бир кирпичик расткеле.

— Косьтер манъа тилькини! — дей кирпичик.

Кирпи ве къоян къобачыкъкъа баралар.

— Тез, ярамаз, мындан чыкъ! — деп къычы-
ра кирпичик. Тильки къоркъусындан дагъгъа
къачып кете.

А. Чергеевден

- ▲ Тильки не япа?
- ▲ Къоянгъа расткельген кирпичик не айта?
- ▲ Кирпи ве къоян къайда баралар?
- ▲ Кирпичик не япа?
- ▲ Тильки къайда къачып кете?

- ◆ Дёртюджи ве бешинджи суаллернинъ джевап-ларыны дефтеринъизге язынъыз.
- ◆ Тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

54-МЕШГЪУЛИЕТ. Нокъталар ерине т арифини язынъыз. Сёзлернинъ манасыны анылатынъыз.

Сес — се...

эв — э...

ав — а...

бал — ...ал

бель — ...ель

Эв иши

55-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни окъунъыз. Къ арифи ол-гъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Къып-къырмызы къызылчыкъ,
Йырлап джыя бир къызчыкъ,
Къулагъында сыргъачыкъ
— Недир дейсиз?

— Къызылчыкъ.

С. Усеинов

- ◆ Къызылчыкъ сёзюне схемаларнынъ къайсы бири келише?

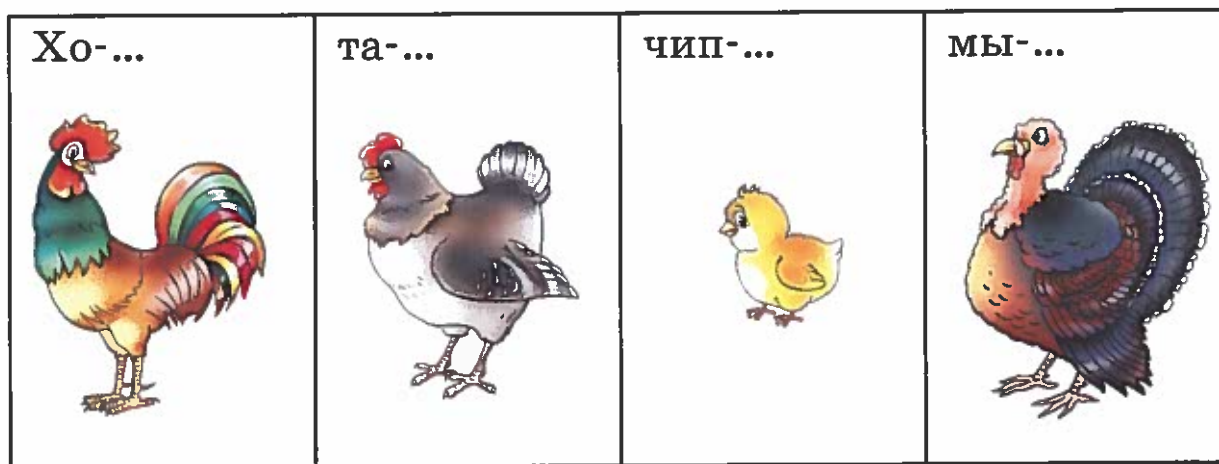

къолай — енгиль
 къыйын — агъыр
 сыргъа — купе

13 дерс

ЭДЖА. СЁЗЛЕРНИНЪ ЭДЖАЛАРГЪА БОЛЮНЮВИ

56-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимлерге бакъып, сёзлернинъ экинджи эджасыны айтынъыз.

◆ Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз. Созукълар-нынъ астыны сызынъыз.

57-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлернинъ насыл болюнгенлерине дикъкъат этинъиз. Эр парчанынъ арасында бираз токъ-тав япып окъунъыз.

Ма-са, къар-даш, мын-да, ди-вар, пен-дже-ре, къа-пу, ренк-ли, тю-не-вин, мин-дер, а-ят, о-да, ре-сим, си-пир-ки, я-рын.

Сёзлер эджаларгъа болюне. Сёзде къач созукъ сес олса, о къадар да эджа ола.
Месея: бор — бир эджалы сёз, ра-ле — эки эджалы сёз, те-неф-фюс — учъ эджалы сёз.

58-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз.

Кокни къара булутлар къаплады.

Анам аш пиширмеге пек севе.

Къушлар кениш чёллерде, багъчаларда
ве дагъларда яшайлар.

Исмаил бабасынен дагъда мантар джыйды.

- ◆ Къайд этильген сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз.
- ◆ Созукъларнынъ астыны сызынъыз.

59-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Чайырларда ювезлер,

Пытакълары букюльген.

Фындыкъ эм де джеvizлер

Пишип ерге тёкюльген.

С. Эмин

- ◆ Шиирни дефтеринъизге дюльбер ве темиз язып алынъыз. Къайд этильген сёзлерде къач эджа олгъаныны айтынъыз.

Эв иши

60-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз. Нокъталар ерине келишлики арифлерни къоюнъыз.

1. Анифе къардашына масал окъуй.
2. Къ...ртанам ч...рап оре.
3. Багъчамызда алма, армут пишти.

- ◆ Къайд этильген сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз.

аят — омюр — яшайыш
букюльген — къыйышкъан

14 дерс

61-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Бир, эки ве учь эджалы сёзлерни нумюне боюнджа джедвельге язынъыз.

Кунь, тильки, кунеш, къувуш, осьтюре, топракъ, кунешли, ювез, зурафе, патильджан, був, назик, къабурчакъ, далгъа, мейва, орьтю, бал, эт, пападие, боюнджакъ, туткъал, марама, джезве, дондурма, боялай.

Бир эджалы сёз	Эки эджалы сёз	Учь эджалы сёз
кунь ...	ку-неш ...	ку-неш-ли ...

62-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз. Буюк арифнен
язылгъан сёзлерде къач эджа олгъаныны айтынъыз.

Рустемнинъ къорантасы

Меним адым Рустем. Къорантамыз алты
адамдан ибарет. Меним эки агъам ве бир къыз
къардашым бар. Буюк агъамнынъ ады — Шев-
кет. Экинджи агъам — Рефат. Къыз кър-
дашымнынъ ады — Алие. Эпимиз мектепте
окъуймыз.

Анам — Гульнара, эким олып чалыша. Ба-
бам — Абдулла, оджадыр. О озь зенаатыны
пек севе.

Ана-бабам бизлер сагълам, тербиели ве окъу-
мышлы инсанлар олгъанымызны истейлер. Биз
оларнынъ сёзлеринден чыкъмаймыз.

Бизим къорантамыз пек муаббет яшай.

- ▲ Рустемнинъ къорантасы къач адамдан ибарет?
 - ▲ Рустемнинъ къач агъасы ве къач къыз кър-
дашы бар?
 - ▲ Анасы ве бабасы ким олып чалышалар?
 - ▲ Рустемнинъ ана-бабасы балалары насыл олгъа-
ныны истейлер?
 - ▲ Рустемнинъ къорантасы насыл яшай?
-
- ◆ Метинге эсасланып, сиз де къорантанъыз
акъкъында икяе этинъиз. Къорантанъызны
таныткъан 5—6 сатырлыкъ бир метин язы-
нъыз.

63-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни окъу.

Бабам койде белли дюльгер,
Не де япса, япа дюльбер.
Нелер тек кельмей къолундан,
Эр бир адам мемнюн ондан.

С. Усеинов

- ◆ Эки эджалы сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

64-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген эджаларнен сёзлер япынъыз. Оларны дефтеринъизге язынъыз.

Нумюне:

Къабакъ,... , ... , ... ,
Къа, ба, ра, ла, бакъ, я.

Ср. одорил
то кровед,
то кет

Эв иши

65-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз.

Акъшам, денъизджи, яваш, думан, дюмен, китапхане, илян, къуту, перде, къыркъаякъ, сание, хортум, кевгир, биринджи, сары, сувармакъ.

- ◆ Башта созукъ сеснен, сонъ тутукъ сеснен биткен сёзлерни язып алынъыз.

Нумюне: 1. Тезья,
2. Бадем,

окъумышлы — бильгили
тербиели — эдепли
сёзлеринден чыкъмамакъ — динълемек

15 дерс

СЁЗЛЕРНИ САТЫРДАН САТЫРГЪА АВУШТЫРУВ

66-МЕШГЪУЛИЕТ. Ашагъыдаки эджаларны бири-бирине къошып, сёзлер япынъыз. Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз.

Нумюне: далгъа, къаргъа, ...

дал —————> гъа
 / \
къар

та —————> ва
 / \
да

Мели —————> ха
 / \
Меди

бур —————> чакъ
 / \
чап

бал —————> джы
 / \
дагъ

Сер —————> вер
 / \
Эн

Сёз сатыргъа сыгъмаса, онынъ бир я да бир къач эджасы башкъа сатыргъа авуштырыла: къарта-на, къар-тана.

67-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Биз янъы мектепте окъуймыз. Мектебимиз ба-
лабан ве дюльбер. Мектепнинъ этрафында ля-

ле, пападие, мелевше чечеклери осе. Мектебимиз кунь-куньден гузеллеше.

◆ Сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.

68-МЕШГЪУЛИЕТ. Ашагъыда берильген сёзлерни сатырдан сатыргъа насыл авуштырмакъ мумкюн? Дефтеринъизге язып косътеринъиз.

Нумюне: Пен-джерере, пендже-ре, пен-дже-ре.

Пенджерере, къыскъа, юкъламакъ, кемане, яйла, кестане, портакъал, фырланта, къоба, тёшемек, къаверенки, бешинджи.

Бир арифли эджа сатырда къалдырылмай, эм де башкъа сатыргъа авуштырылмай: дерья, озен.

69-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Сатырдан сатыргъа авуштырылмасы мумкюн олмагъан сёзлерни язып алынъыз.

Къушакъ, къую, къавал, ада, ине, ава, эким, сая, еди, омюр, кукуккъуш, тобан, эмен, арпа, къая, куньдюз, тенбель, отуз.

Эв иши

70-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

1. Анам базардан элек алды.
2. Багъда юзюм пишти.

3. Озен ялысында терек чокъ.

4. Биз къышлыкъ одун азырладыкъ.

- ◆ Болюнип сатырдан авуштырылмасы мумкюн олмагъан сёзлернинъ астыны сызынъыз.

16 дерс

71-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни окъунъыз.

Къушлар учып кетти,
Куньлер къыскъарды.
Кунеш ёкъ, этрафны
Къаранлыкъ сарды.

А. Плещеев

- ◆ Шиирде насыл йыл мевсими акъкъында айтыла?
- ◆ Шиирни дефтеринъизге догъру ве темиз язынъыз. Сатырдан сатыргъа авуштырылмагъан сёзлернинъ астыны сызынъыз.

72-МЕШГЪУЛИЕТ. Башта бир эджалы, сонъ эки ве учъ эджалы сёзлерни тюшюнип тапынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

73-МЕШГЪУЛИЕТ. Нокъталар ерине сагъ тарафта берильген эджаларны язынъыз. Сёзлерни окъунъыз.

...вал	...ра	...ТЫКЪ	къа
...даш	...гъа	...ТОП	къар
...вуш	...ванч	...лакъ	къу

74-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни динъленъиз.

Такътакъкъуш дагъда яшай. Онынъ эсас ашы — агъач къуртлары ве оларнынъ йымырталары. Къатты суюрю такисинен о терек къабугъыны теше. Онынъ тюбюнден узун япышкъакъ тилинен зиянкяр боджеклерни чекип чыкъара. Къуйругъынынъ майышкъакъ тюклери ве отъкюр тырнакълары ярдымынен о, агъач кевдесине япышып тура.

◆ Догъру джевапны къайд этинъиз:

1. Такътакъкъуш къайда яшай?
 - а) Чёльде.
 - б) Дагъда.
2. Онынъ эсас ашы не?
 - а) Агъач къуртлары ве оларнынъ йымырталары.
 - б) Тереклернинъ япракълары.
3. Такътакъкъуш терек къабугъыны ненен теше?
 - а) Отъкюр тырнакъларынен.
 - б) Суюрю такисинен.
4. Зиянкяр боджеклерни ненен чекип чыкъара?
 - а) Узун япышкъакъ тилинен.
 - б) Къуйругъынынъ майышкъакъ тюклеринен.

◆ Сонъки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Къ, гъ арифлерининъ астыны сызынъыз.

Эв иши

75-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни бир къач кере окъунъыз.

Лейлек

Къырымдыр тувгъан ерим,
Африкада бар эвим.
Кузь кельсе, къанат ачам,
Сыджакъ улькеге учам.

Э. Усеин

- ◆ Акълынъызда тутуп, дефтеринъизге язынъыз.
Сатырдан сатыргъа авуштырылмагъан сёзлер-
нинъ астыны сызынъыз.

Таки — гъагъа — чокъуч
зиянкяр — зарар кетирген
майышкъакъ — къыйышкъан

17 дерс

УРГЪУ

76-МЕШГЪУЛИЕТ. Ашагъыда берильген сёзлерни окъунъыз. Къайд этильген эджаларны къуветлидже ай-
тынъыз.

алмá — áлма
бурмá — б́урма
сюзмé — с́юзме

- ◆ Бир тюрлю язылгъан, амма эки тюрлю айтылгъан сёзлернинъ эр бири насыл мана анълата?

77-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз. Къайд этильген сёзлернинъ теляффузына дикъкъат этинъыз.

1. Терек алмá толу. Бу китапны áлма!
2. Бугунъ анам бурмá япты. Риджа этем, телевизорны бúrма.
3. Анам тюкяндан йипек басмá алды. Сен бу ерге бáсма!

- ◆ Къайд этильген сёзлер насыл мана анълата-лар? Оларны дефтеринъизге язынъыз. Сёзлерде къуветлидже айтылгъан эджанынъ астыны сызынъыз.

78-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлернинъ манасыны анълатынъыз.

Сармá — сáрма
къазмá — къáзма

- ◆ Эки сёзнен джумлелер уйдурып, дефтеринъизге язынъыз. Сёзде къуветлидже айтылгъан эджанынъ астыны сызынъыз.

Бирден зияде эджалы сёзде бир эджа башкъа эджаларгъа бакъкъанда къуветлидже айтылыр. Къуветлидже айтылгъан эджагъа ургъу (') тюшер. Месея: о-дá, ме-ра-мет-лй́. Мисальден корюне ки, ургъны созукъ арифнинъ устюне къоямыз. Яни ургъу созукъларгъа тюше.

79-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз. Нокъталар ерине келишкен тутукъны кьоюнъыз.

Китап инсаннынъ энъ яхшы до..тудыр. Китап..а эр шей акъкъында окъумакъ мумкюн.

Китапларны севи..из ве окъунъыз. Ола..ны топланъыз ве сакъланъыз. Рафларынъыз китапларнен то..сун. Олар сизге омюрге догъру ёл косьтереджеклер.

- ◆ Биринджи джумлени дефтеринъизге кочюргенде, сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Къуветлидже айтылгъан эджагъа ургъу кьоюнъыз.

Эв иши

80-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерининъ манасыны анълатынъыз.

- Китапсыз эв — кунешсиз эв.
- Ерни кунеш яраштырыр — инсанны иш.
- ◆ Дефтеринъизге кочюрип язынъыз. Сёзлерде къуветлидже айтылгъан эджанынъ астыны сызынъыз.

башкъа — дигер
къуветлидже — кучълюдже

18 дерс

УРГЪУЛЫ ВЕ УРГЪУСЫЗ ЭДЖАЛАР

81-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Къуветлидже айтылгъан эджагъа дикъкъат этинъиз.

Инсáн, омjóр, догърú, терéк, эджá, кунéш,
башкъá.

Къуветлидже айтылгъан эджа — ургъулы эджа-
дыр. Къалгъан эджалар — ургъусыз эджалар.

82-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни дефтеринъизге язып
алынъыз. Ургъуларыны къоюнъыз.

Тёшек, бизде, сазагъан, тутты, олар, къапакъ,
кесертки, тирсек, пиляв, мысыр, сандыкъ, исте-
ди, чегертки, ачты.

83-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни дефтеринъизге язынъыз.
Къайд этильген сёзлерге ургъуларыны къоюнъыз.

Меним агъам къуруджыдыр. О, чокъ эвлер
къурды. Агъам озъ зенаатыны пек севе. Шимди
онынъ бригадасы коюмизде балалар багъчасыны
къура. Мен де оссем, къуруджы оладжам.

- ◆ Сиз насыл зенаатны бегенесинъиз?
- ◆ Ана-бабанъызнынъ чалышкъан ерлери, не иш
япкъанлары акъкъында бири-биринъизден со-
рап билинъиз.

84-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни окъунъыз. Дефтеринъиз-
ге биринджи дёртлюкни язып алынъыз. Сёзлерге ургъу
ишаретини къоюнъыз.

Нумюне: Саба олса, турсата.

Битам

Саба олса, турсата,
Сыджакъ емек ашата.

Чантамны алып бере,
Сонъ мектепке йибере.

Дей: «Огълум, окъу эм яз,
Сакъын олма ярамаз.
Эгер олсанъ ярамаз» —
Дюнъяда достунъ олмаз.

С. Эмин

◆ Шиирни эзберленъиз.

Эв иши

85-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анылатынъыз.

- Озюнъден буюкни урьмет эт.
- Озь-озюнъни макътама, халкъ сени макъта-сын.

◆ Аталар сёзлерини дефтеринъизге кочюрип язынъыз. Ургъулы эджанынъ астыны сызынъыз.

◆ Эзберленъиз.

бита — къартана
дюнъя — алем — джиан
аш — емек

19 дерс

86-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаны окъунъыз. Джевабыны тапынъыз.

Бу не вакъыт ола?

Пишип бите мейвалар,
Сарарып сола япракълар.
Ягъа сувукъ ягъмурлар,
Учып кете турналар.

- ◆ Метинни дефтеринъизге язып алынъыз. Сёзлерге ургъу къоюнъыз.
- ◆ Джевабы олгъан сёзнинъ схемасыны япынъыз.

87-МЕШГЪУЛИЕТ. Нокъталар ерине сагъ тарафта берильген эджаларны язынъыз. Сёзлерни окъунъыз.

... миз	... рек	... ри	те
... ве	... ре	... мир	де
... чит	... сек	... рек	ке

- ◆ Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз. Ургъулы эджанынъ астыны сызынъыз.

88-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз.

Аш, мейва, нар, пишти, бор, ягъмур, чул, турна, сарарды.

- ◆ Дефтеринъизге бир эджалы сёзлерни язып алынъыз.

Сёзде бир эджа олса, **ургъу ишарети** къоюлмаз.

89-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз.

Чиберек, кузь, сарма, маса, къыш, курью, баарь, макъарне, долап, яз, раф, долма.

- ◆ Сёзлерни бойле тертипте язып алынъыз:

Йыл мевсимлери: ... , ... , ... ,

Емеклер: ... , ... , ... ,

Эв эшьялары: ... , ... , ... ,

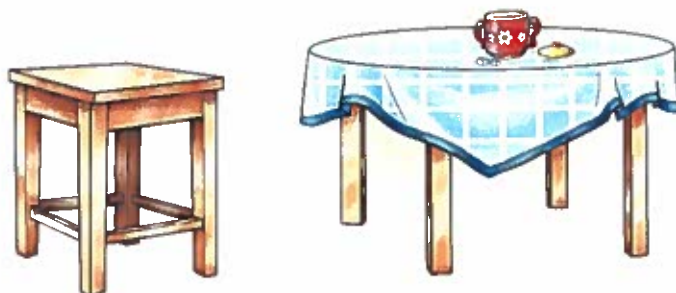
- ◆ Сёзлерге ургъу ишаретини къоюнъыз. Къайсы сёзлерге ургъу ишарети къоюлмаз?

Эв иши

90-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаларны окъунъыз. Джевабыны тапынъыз.

1. Дёрт аягъы бар, амма къой дегиль,
Отурамыз устюне, амма ат дегиль.

2. Дёрт аягъы бар, амма юрип оламай.

- ◆ Джевапларны дефтеринъизге язгъанда, сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Ургъулы эджанынъ астыны сызынъыз.

20 дерс

КЪАЛЫН ВЕ ИНДЖЕ СОЗУКЪ СЕСЛЕР

91-МЕШГЪУЛИЕТ. Созукъ сеслерни айтып бакъынъыз:

[a], [o], [y], [ы], [ö], [ÿ], [и], [э]

- ◆ Бу сеслернинъ къайсы бири къалын даушнен, къайсы бири индже даушнен айтыла?

92-МЕШГЪУЛИЕТ. Чифт язылган сёзлерни окъунъыз.

[и] [ы]
инджир — ызан
[э] [а]
эски — афта
[ӱ] [у]
утю — улакъ
[ә] [о]
әдие — оджакъ
[ö] [o]
осюмлик — отламакъ
[ӱ] [у]
урьметли — утанмакъ

- ◆ Оларнынъ баш арифлерини бири-биринен тенъештирип айтынъыз. Къайсы сёз индже сеснен, къайсы къалын сеснен башлана?

Къалын давушнен айтылган созукъ сеслерге **къалын созукълар** дерлер. Индже давушнен айтылган созукъ сеслерге **индже созукълар** дерлер.

93-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Коюмизнинъ четинде
Осе алма багъчасы.
Берекети пек зенгин,
Санки алтын богъчасы.

Б. Мамбет

- ◆ Дефтеринъизге язып алынъыз. Созукъларнынъ тюбюни сызынъыз.

94-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз, созукълар-
нынъ теляффузына дикъкъат этинъыз.

Секиз, агъыр, оба, учакъ, япыкъ, кирмек,
адет, разы, учмакъ, эвель, оксюрмек, чий, къу-
ру.

◆ **Агъыр, кирмек, адет** сёзлерине схемалар
япынъыз.

Эв иши

95-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген схемаларгъа келишкен
сёзлерни сечип алынъыз.

Сют, бор, къабакъ, бир, топ, чобан, копек.

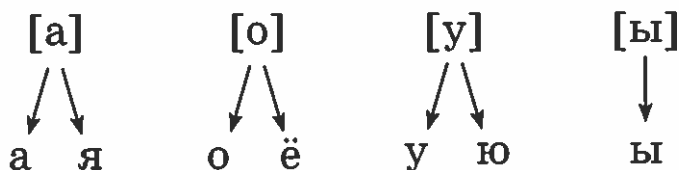

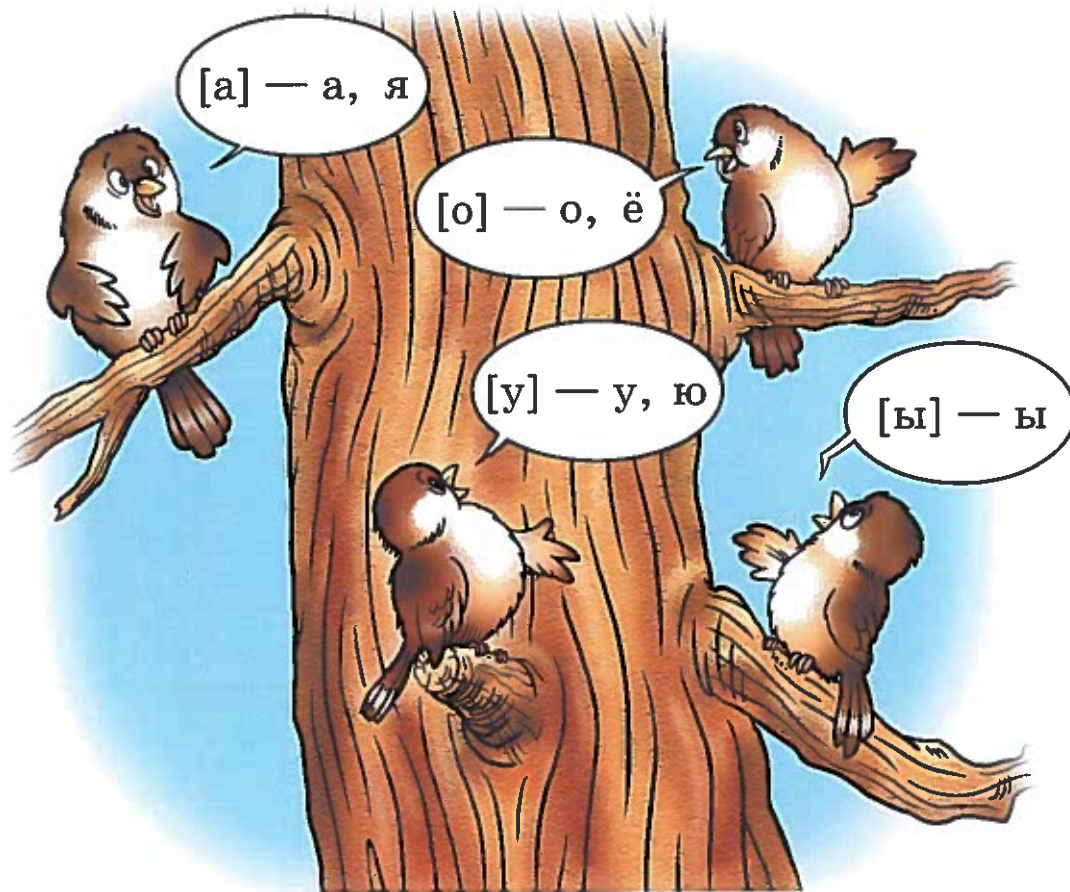
◆ Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз.

21 дерс

КЪАЛЫН СОЗУКЪ СЕСЛЕР

[a], [o], [y], [ы] — къалын созукъ сеслер. Олар
языда бойле арифлернен ифаделене:

96-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерни эджаларгъа болип окъунъыз.

Чанта, без, къона, пиширмек, къашыкъ, уфакъ, сепет, чамашыр, тепси, сыджакъ.

◆ Тек къалын созукълары олгъан сёзлерни язып алынъыз.

97-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Бизим коюмизде дервиза байрамы оладжакъ.
Мектепте футбол ярышы отъкерильди.
Амет ве Осман мектепке берабер баралар.

◆ Къалын созукъларнынъ астыны сызынъыз.

98-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерде къалын созукъ сеслерни нумюне боюнджа бельгиленъиз:

[а] [ы]

Меракълы, масал, салкъын, оладжакъ, салы, футбол.

Къалын созукъларнен кельген эджалар къалын окъулыр.

Месея: сы-ныф, о-джа.

99-МЕШГЪУЛИЕТ. Нокъталар ерине керекли къалын созукъны язынъыз.

Араб..., учудж..., б...р, сачт..., алт..., къаз...н, къар...лгъач, мав..., докъ...з, балкъ...рт, къарт...л, тырт...р, къ...зу, т...руп, догър...ды.

- ◆ Сёзлерни эджаларгъа болип окъунъыз. Эр бир сёзде къач эджа олгъаныны айтынъыз.

Эв иши

100-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анылатынъыз.

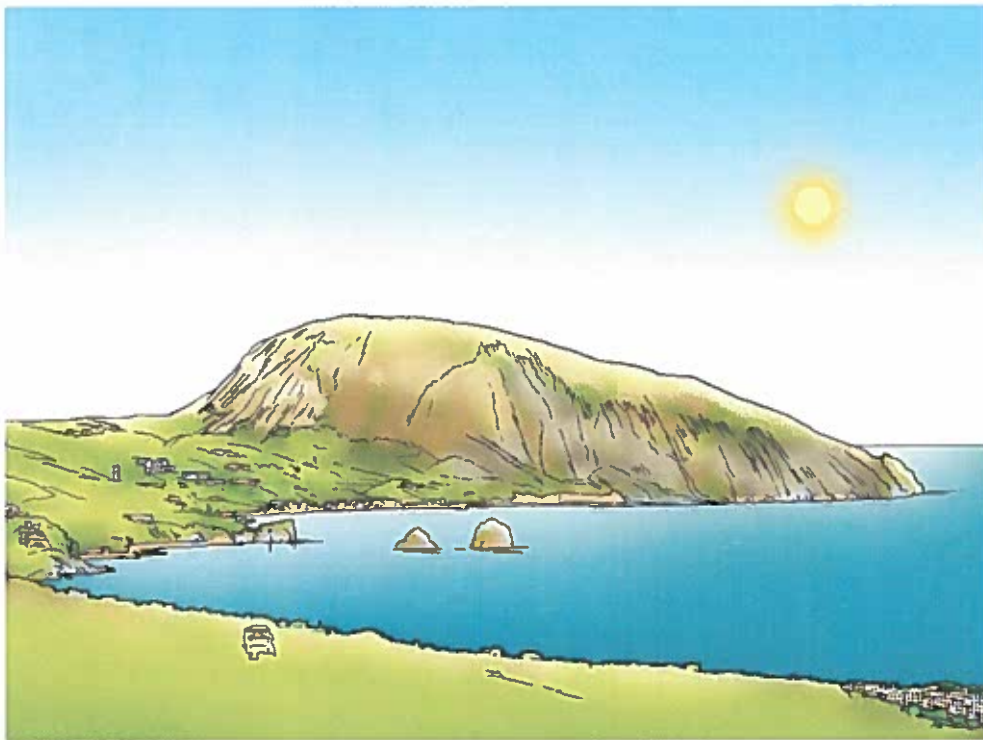
- Ватан — экинджи ананъ.
- Къайда бирлик — анда тирилик.

- ◆ Къалын созукълары олгъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Олар насыл дауушнен окъула?

22 дерс

101-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимге бакъынъыз. Анда не тас-
вирленген? Метинни окъунъыз.

Аювдагъ

Аювдагъ — Къырымнынъ энъ белли дагъы. О Къырымнынъ дженюбинде, денъиз кенарында ерлешкен. Онынъ устю отлар ве тереклернен къап-
лыдыр.

Дагъ балабан бир аювгъа ошай. О денъизде сув ичкен буюктен-буюк аювны анъдыра. Халкъ эфсанесинде Аювдагъ башта джанлы аюв олгъаны ве сонъунда дагъгъа чевирильгени акъкъында айтыла.

- ▲ Аювдагъ къайда ерлешкен?
- ▲ Онынъ устю ненен къап-лыдыр?

▲ Аювдагъ нени анъдыра?

▲ Халкъ эфсанесинде Аювдагъ акъкъында не айтыла?

◆ Биринджи ве экинджи джумлелерни язып алынъыз. Къалын созукъларнынъ астыны сызынъыз.

102-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Тек къалын созукъларнен кельген сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Денъиз, ялы, кунеш, къабурчакъ, темиз, къумлу, терен, далгъа.

103-МЕШГЪУЛИЕТ. Тезайтымны окъунъыз. Тез айтмагъа огренинъиз.

Къара къаргъа къонды безъ къаргъа.

◆ Сёзлер насыл давушнен окъула? Къалын я да инджеми?

104-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзюни окъунъыз ве манасыны анълатынъыз.

● Багъны бакъсанъ, багъ олур, бакъмасанъ, дагъ олур.

◆ Багъ, дагъ сёзлеринен джумлелер уйдурьп, дефтеринъизге язынъыз.

Эв иши

105-МЕШГЪУЛИЕТ. Дерсликнинъ сонъунда берильген къырымтатарджа — русча лугъаттан къалын созукъларнен кельген 10 сёзни сечип, дефтеринъизге язып алынъыз.

23 дерс

ИНДЖЕ СОЗУКЪ СЕСЛЕР

106-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Олар насыл давушнен окъула?

Дюльбер, сельби, секиз, утюлей, тегерек, тюшюне.

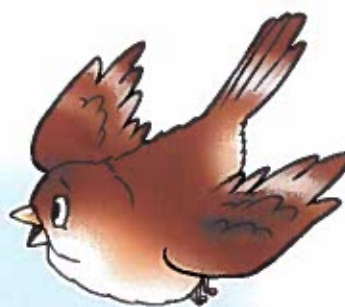
◆ Эки истеген сёзнен джумле уйдурып язынъыз.

[ö], [y], [и], [э] — индже созукъ сеслер.

Олар языда бойле арифлернен ифаделене:

[ö] — о, ё [и] — и

[y] — у, ю [э] — э, е

1) [ö] — о, ё

3) [и] — и

2) [y] — у, ю

4) [э] — э, е

107-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлернинъ теляффузына дикъкъат этинъыз.

Илян, балта, дёрт, тар, бильги, давуш, сепет, дюрбин, елькен, манълай, тиреме, еди, серник, тикен, раатлана, куле.

◆ Тек индже созукъларнен кельген сёзлерни язып алынъыз.

108-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерде индже созукъ сеслерни нумюне боюнджа бельгиленъыз:

[ö]

Дёрт, бильги, сепет, дюрбин, куле.

109-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни динъленъыз.

Зенгин мевсим

Кузь — йылнынъ энъ зенгин мевсими. Тарлалардан машиналар толу-толу къайта. Багъчаларда алма, армут, айва мейвалары пек чокъ.

Бостанларда помидор, морпатильджан, бибер, согъан, сарымсакъ ве къапыста башлары обаланып тура.

Кузь — бу бол берекет мевсими!

◆ Догъру джевапны къайд этинъиз:

1. Кузь йылнынъ насыл мевсими?
 - а) Энъ сыджакъ мевсими.
 - б) Энъ зенгин мевсими.
2. Тарлалардан нелер толу-толу къайта?
 - а) Адамлар.
 - б) Машиналар.
3. Багъчаларда насыл мейвалар чокъ?
 - а) Алма, армут, айва.
 - б) Вишне, кираз.
4. Бостанларда не обаланып тура?
 - а) Таш, къум.
 - б) Помидор, морпатильджан, бибер, согъан, сарымсакъ ве къапыста башлары.

◆ Сонъки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Эв иши

110-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Кокте сыра-сыра турналар учалар.
Чокъракънынъ суву салкъын ве лезетли ола.
Меним тизем Кезлев шеэринде яшай.

◆ Сёзлерде индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

24 дерс

111-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

1. Кеч олды. Ярыкълар сѣнди.
2. Акъшам устю балалар сокъакъкъа чыкътылар.
3. Ремзие мышыкъкъа сют берди.

◆ Къайд этильген созукълар насыл сеслерни ифаделейлер, айтынъыз.

112-МЕШГЪУЛИЕТ. Сѣзлерни догъру теляффуз этинъыз.

[ö]

койдеш
тѣшек
кольмек
тѣгерек

[ÿ]

ульке
курсю
чюкюндир
кунъдюз

Индже созукъларнен кельген эджалар индже окъулыр.

Месея: пен-дже-ре, силь-гич.

113-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Метинде не акъкъында айтыла?

Тюневин биз Акъмесджитке бардыкъ. Шеэрнинъ медениет сарайында «Къырым» ансамблининъ концерти олды. Концертке чокъ адам кельди.

Санагъа севимли йырджыларымыз чыкъты. Олар эски халкъ йырларыны гузель иджра эттилер. Биз халкъ йырларыны меракънен динъледик.

- ◆ Метинге серлева къоюнъыз.
- ◆ Экинджи абзацны дефтеринъе кочюрип язынъыз. Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

114-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерде нокъталар ерине индже созукъларны язынъыз.

Ишч..., учюндж..., кет...н, сип...ре, п...рнич, Экр...м, ...ким, юз...к, Эм...не, б...шинджи, т...ке.

- ◆ Сёзлерни эджаларгъа болип окъунъыз, теляффузына дикъкъат этинъиз.

Эв иши

115-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз.

Оджа, эким, анълата, юзюм, яхшы, темиз, оба, сипире, утю, къуру, йыр, бешинджи.

- ◆ Сёзлерни джедвельге нумюне боюнджа эджаларгъа болип язынъыз.

Къалын эджалы сёзлер	Индже эджалы сёзлер
о-джа	э-ким
...	...

ЭА

25 дерс

ДУДАКЪЛЫ ВЕ ДУДАКЪСЫЗ СОЗУКЪ СЕСЛЕР

116-МЕШГЪУЛИЕТ. [o], [y], [ö], [ÿ] сеслерини теляффуз этинъиз. Оларны теляффуз эткенде, дудакъларнынъ арекетине дикъкъат этинъиз. Оларгъа не ола?

[o], [y], [ö], [ÿ] — дудакълы созукъ сеслер. Бу сеслерни айткъанда, дудакълар огге узана ве тегереклене. [a], [ы], [и], [э] — дудакъсыз созукълар.

117-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Дудакълы созукъларны догъру теляффуз этинъиз.

[ö] [y] [o] [o] [y] [ö] [ÿ] [ÿ] [ö]

Голь, чул, хошаф, достлукъ, голь, кузьгю, сёз,
[ö] [ÿ]
козьлюк.

118-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни динъленъиз. Дудакълы сеслерни догъру теляффуз этинъиз.

Сансар

Сансар пек дюльбер ве атик бир айванчыкъ-тыр. Оны кузь айларында козетип турмакъ пек меракълы. Бу вакъытларда сансар ювасыны, ашайджагъыны къышкъа азырлай.

Сансарчыкъ озь ювасыны чырпычыкълардан япа. Къарт терекнинъ къувушына пелит, джеviz ве башкъа емишлерни ташып сакълай.

Онынъ топлагъан емишлери бутюн къышкъа ете.

◆ Догъру джевапны къайд этинъиз:

1. Сансар насыл бир айванчыкътыр?

- а) Дюльбер ве атик.
- б) Чиркин ве къоркъакъ.

2. Оны не вакъыт козетип турмакъ меракълы?

- а) Язда.
- б) Кузь айларында.

3. Сансарчыкъ ювасыны неден япа?

- а) Чырпычыкълардан.
- б) Ташчыкълардан.

4. О, къарт терекнинъ къувушына насыл ур-
лукълар ташып сакълай?

- а) Богъдай, арпа, чечек.
- б) Пелит, джевиз, мантар, чам ве нарат ур-
лукъларыны.

◆ Метинден дудакълы созукълары олгъан сёз-
лерни тапып, дефтеринъизге язып алынъыз.

119-МЕШГЪУЛИЕТ. Тек дудакълы созукъларнен кель-
ген сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Созукъ устю-
не насыл сесни бильдиргенини язынъыз.

[ү]

Нумюне: сют, ... , ... ,

◆ Къалем, бор, комюр, курек, утю, къуш, топ-
ракъ, тёпе, чамур, чёль.

Эв иши

120-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни окъунъыз.

Эмекте ве окъувда —
Эр иште биз орьнеkmиз.
Чюнки аят ёлунда
Халкъымызгъа керекмиз!

Э. Фазыл

- ◆ Дудакълы созукълары олгъан сёзлерни тапып, дефтеринъизге язып алынъыз.

эмек — иш
орънек — нумюне

26 дерс

121-МЕШГЪУЛИЕТ.

I. О арифинен косьтерильген [o] ве [ö] сеслерини догъру теляффуз этинъиз.

[o] [ö] [ö] [o] [o] [ö]
Къопкъа, озен, кой, къой, къол, копек.

II. У арифинен косьтерильген [y] ве [ÿ] сеслерини догъру теляффуз этинъиз.

[y] [ÿ] [y] [ÿ] [y][y] [ÿ]
Туз, учь, уча, кунеш, къуру, курек.

- ◆ Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз.

122-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Къайд этильген арифлер насыл дудакълы ве дудакъсыз созукъ

сеслерни ифаделегенини нумюне боюнджа язып косъте-ринъиз.

Нумюне: голь — г[ö]ль

гуль —

козь —

омуз —

урба —

окълав —

къомшу —

оглюк —

учюнджи —

123-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Денъиз ёллары

Къырым ярымадасынынъ ялыларында чокъ аджайип шеэрлер бар: Ялта, Алупка, Алушта, Гъурзуф ве башкъалары. Бу шеэрлерге денъиз ёлларынен де бармакъ мумкюн. Бунынъ ичюн теплоход, геми, катерлер къулланыла. Акъяр скелесинде балабан гемилер токътай. Мында арбий гемилер де бар.

- ◆ Къырым ялысында насыл шеэрлер бар?
- ◆ Бу шеэрлерге ненен бармакъ мумкюн?
- ◆ Акъяр скелесинде нелер токътай?
- ◆ Сиз Къырымнынъ къайсы шеэрлерине бардынъыз? Икяе этинъиз.
- ◆ Къайд этильген сёзлерде созукъларны нумюне боюнджа талиль этинъиз.

Нумюне:

Къырым

ы — [ы] сеси, созукъ, къалын, дудакъсыз;

Чокъ

о — [о] сеси, созукъ, къалын, дудакълы.

ЭА

124-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаны бир къач кере окъунъыз.

Къуру ерде юрьмез,
Аягъы ерге тиймез.

- ◆ Дерсликке бакъмайып, тапмаджаны дефтеринъизге язынъыз. Дудакълы созукъларны бильдирген арифлернинъ астыны сызынъыз.

Эв иши

125-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Дудакълы созукъларнынъ астыны сызынъыз.

1. Меним къардашымнынъ ады — Урие.
2. Чам ташлы ерлерде, къаялар устюнде осе.
3. Кузь япракъларны чешит ренклерге боялады.
4. Аким Серверге шахмат ойнамагъа огрете.

27 дерс

126-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзюни окъунъыз. Манасыны анълатынъыз.

- Озь анасына урьмет этмегенден урьмет беклеме.

- ◆ Къайд этильген сёзде созукъ сеслерни бельгиленъиз. Бу сеслер насыл арифлернен ифаделенген?

Нумюне боюнджа япынъыз:

Озь

[ö] — созукъ сес, индже, дудакълы, сёзде о арифинен ифа-деленген.

127-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимлерге бакъынъыз, келишкен эджадан сёз тизинъыз.

◆ Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз. Дудакъсыз созукъларнынъ астыны сызынъыз.

128-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

Торгъайлар озь юваларыны инсан эвлери янында ясайлар. Бутюн яз олар балаларыны боджеклернен бакъалар. Кузьде пек чокъ къушлар дженюпке учып кетелер. Торгъайлар исе янымызда къалалар. Оларны эр бир сокъакъта коръмек мумкюн.

Торгъайлар къышта да озьлерине ем тапалар. Амма эр ер къарнынъ тюбюнде къалгъанда, торгъайлар пек къыйналалар. Бу вакъытта къушларгъа адамларнынъ ярдымы пек керек!

- ▲ Торгъайлар юваларыны къайда ясайлар?
- ▲ Олар балаларыны ненен бакъалар?
- ▲ Кузьде къушлар къайда учып кетелер?

- ▲ Торгъайлар исе не япалар?
- ▲ Олар не вакъыт пек къыйналалар?
- ▲ Къушларгъа кимлернинъ ярдымы керек?

- ◆ Биринджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Дудакъсыз созукъларнынъ астыны сызынъыз.

129-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Шиирге эасланып, торгъай насыл бир къуш олгъаныны айтынъыз.

Торгъай

Торгъай сабырлы бир къуш,
Кельсе биле сувукъ къыш,
Аякълары сызламай,
Озю ич де бузламай.

Э. Усеин

- ◆ Шиирни язып алынъыз. Дудакълы созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Эв иши

130-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлени окъунъыз. Дефтеринъизге язып алынъыз.

Мектебимизде ана-бабалар топлашувы олды.

- ◆ Сёзлерде къайд этильген созукъларны нумюне боюнджа талиль этинъиз.

Нумюне: е — [э] — созукъ сес, индже, дудакъсыз;
и — [и] — созукъ сес, ... , ... ;

28 дерс

Е, Ё, Ю, Я АРИФЛЕРИ

131-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз.

Ель, бет, Меръ-ем, ёл, ё-лакъ, тёшек, ю-ва, юрек, тюш, яш, яр-дым, къа-я.

- ◆ Е, ё, ю, я арифлери сёз ве эджа башында къач сес бильдирелер? Сёзлерни дефтеринъизге язынъыз.

Сёз ве эджа башында е, ё, ю, я арифлери эки сесни бильдирелер.

е — [йэ]; ё — [йо]; ю — [йу] [йү]; я — [йа]

Меселя:

[йэ] [йо] [йу] [йү] [йу] [йа] [йа]

е-ди, ёл-джу, ю-къу, ю-зюм, къу-ю, яз, бе-яз

132-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз.

Ер, ем, Эдие, ёргъан, ёргъун, ёсун, юваш, буюк, аюв, Зекерья, аяз.

- ◆ Сёзлерде е, ё, ю, я арифлери къач сес бильдирелер? Анълатынъыз. Сатырдан сатыргъа авуштырылмагъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

133-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

1. Чобан къойларыны яйлагъа айдады.
2. Къуш юваларыны бозманъыз.
3. Ишчилер ёлны тюзетелер.
4. Енгиль юкни ташымакъ къолай.

- ◆ Джумлелерни язып алынъыз. Къайд этильген сёзлерде [йа], [йу], [йо], [йэ] сеслери насыл арифлернен ифаделенген? Арифлернинъ астыны сызынъыз.

134-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз. Эки сесни бильдирген созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Енъ, кенъ, чёлъ, ютум, ярыкъ, тюневин, яра, илядж, етмиш, тютюн, яйла, юмрукъ, япракъ, ёлакълы.

Эв иши

135-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни дикъкъатнен окъунъыз. Мышыкъ акъкъында не айтыла?

Мышычыгъым

Мышыгъымнынъ козю мавы,
мыйыгъы беяз.
Меннен ойнай, меннен юкълай,
къыш, бааръ ве яз.
Озю йымшакъ, пек де юваш,
оны пек севем.
Бир ярамай адети бар, хурулдай
бираз.

А. Велиев

- ◆ Къайд этильген сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Эки сесни бильдирген арифлернинъ астыны сызынъыз.

29 дерс

136-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаларны дефтеринъизге язып алынъыз. Нокъталар ерине *я* *я* да *а* арифлерини язынъыз.

1. А...гъы ёкъ — къач...,
Къ...наты ёкъ — уч....
(Булут)

2. Сув устюнде ...та,
Озю де сув олып акъ... .
(Буз)

3. Бир ерде ...теш ...на,
Бутюн дюнъ...ны къыздыр... .
(Кунеш)

◆ Ёкъ, ерде, яна сёзлеринде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

137-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

1. Биз ягъмурдан сакъланмакъ ичюн терек астына турдыкъ.

2. Чёль тарафтан салкъын ельчик эсе.

3. Аланлыкъта ювез салкъымлары къырмызы фенерлер киби яналар.

4. Авалар сувугъан сонъ ёллар бузлады.

◆ Сёзлерде эки сесни бильдирген *е*, *ё*, *ю*, *я* арифлерининъ астыны сызынъыз. Бу арифлер къайсы сёзлерде бир сесни бильдирелер? Джумлелерден тапып айтынъыз.

138-МЕШГЪУЛИЕТ. Ашагъыдаки сѣзлерни окъунъыз. Къайд этильген арифлер къач сесни бильдирелер? Сѣзлерни нумюне боюнджа язынъыз:

Нумюне: енъ — [йэ]нъ

ютум —

етмиш —

япракъ —

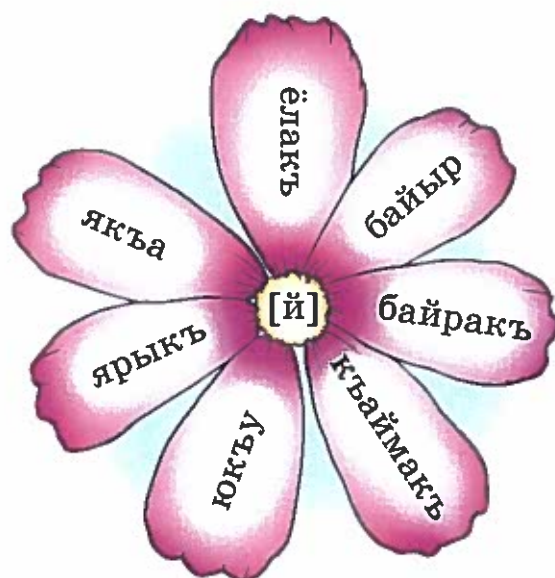
юрек —

ёргъан —

етер —

◆ **Ютум, япракъ сѣзлеринен джумлелер уйдурып язынъыз.**

139-МЕШГЪУЛИЕТ. Къайсы сѣзлерде [й] сеси сакълангъан. Тюшюнип тапынъыз. Бу сѣзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз.

◆ Не вакъыт е, ё, ю, я арифлери эки сесни бильдирелер?

Эв иши

140-МЕШГЪУЛИЕТ. «Эдебий окъув» дерслигинден е, ё, ю, я арифлери олгъан сѣзлерни тапып, дефтеринъизге язып алынъыз. Сѣзлерде бу арифлер къач сесни бильдирелер?

30 дерс

Э АРИФИ

141-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.

Эмине, эбет, эрте, эльва, шеэр, эмдже, эмен, Эшреф, Эдибе, эджа.

- ◆ Сёзлерни эджаларгъа больгенде, э арифи къайда къалды: эджанынъ башындамы, ортасындамы, ёкъса сонъундамы?

Э арифи ялынъыз эджа башында языла.

142-МЕШГЪУЛИЕТ. Догъру окъунъыз. Къайд этильген арифлер къач сес бильдире?

[э]		[йэ]		[э]		[йэ]
Эль	—	ель		элли	—	елли
эди	—	еди		эм	—	ем
эмек	—	емек		эр	—	ер
энъ	—	енъ				

- ◆ Энъ, енъ сёзлеринен джумлелер уйдуруп язынъыз.

143-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Берекет байрамы

Дервиза — бу кузь ве берекет байрамыдыр. Дервиза куню адамлар асрагъан емишлерининъ энъ яхшыларыны сергилерде нумайыш этелер. Байрам куню халкъ мейданда топланып, йырлай ве ойнай. Яшлар чынъ ве манелерни айтышалар. Мейданда къошу ве куреш ярышлары кечириле.

- ▲ Дервиза бу насыл байрам?
- ▲ Адамлар асрагъан емишлерининъ энъ яхшыларыны къайда нумайыш этелер?
- ▲ Халкъ мейданда топланып, не япа?
- ▲ Мейданда насыл ярышлар кечириле?
- ◆ Сиз яшагъан ерде дервиза байрамы насыл кече? Икяе этинъиз. Къайд этильген сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Бу сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

144-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзюни окъунъыз. Манасыны анылатынъыз.

- Эмек инсанны бакъар, тенбеллик исе бозар.
- ◆ Дефтеринъизге язып алынъыз. Э арифинен башлангъан сёзнинъ астыны сызынъыз. Бу сёзнен джумле уйдурyp язынъыз.

Эв иши

145-МЕШГЪУЛИЕТ. Э арифинен башлангъан къыз ве огълан адларыны хатырлап, эки сырагъа язынъыз.

Нумюне:

къыз адлары:

Эльмаз

...

огълан адлары:

Эмир

...

31 дерс

ЯНЪГЪЫРАВУКЪ ВЕ САГЪЫР ТУТУКЪ СЕСЛЕР

146-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Къайд этильген тутукъларнынъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

гуль — куль
агъа — акъа
азды — асты
макъас — мағъаз

- ◆ Чифт берильген сёзлернинъ маналары фаркълымы? Анълатынъыз.
- ◆ Агъа, акъа сёзлеринен джумлелер уйдурып язынъыз.

Тутукъ сеслер янъгъыравукъ ве сагъыр олалар. Янъгъыравукъ тутукълар давушнен, сагъыр тутукълар исе шувултынен айтыла.

[б], [в], [г], [гъ], [д], [з], [ж], [й], [л], [м], [н], [нъ], [р], [дж] — янъгъыравукълар;
[п], [ф], [к], [къ], [т], [с], [ш], [х], [ч], [ц], [щ] — сагъырлар.

147-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Янъгъыравукъ ве сагъыр тутукъларны айтынъыз.

Къапу, оюнджакъ, чалы, аякъкъап, шал, таракъ, къошты, назлы, мор, къарт, макъас, мевзу, чамур, мағъданоз, долма, джами, пугъу, аскъыч, ешиллик, зенгин.

148-МЕШГЪУЛИЕТ. Тезайтымларны окъунъыз. Тез айтмагъа тырышынъыз.

1. Чакъырджы Али Велини чагъырдымы?
Вели чакъырджы Алини чагъырдымы?
2. Эчки пичен парчасыны тапты, къапты,
Саиби пенджерен кулип бакъты.

Handwritten signature or mark.

- ◆ Экинджи тезайтымны дефтеринъизге язып алынъыз. Янъгъыравукъ тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

149-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлернинъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

Бай — пай	дерс — терс
ягъа — якъа	джам — чам
алды — алты	азыр — асыр
дам — там	ад — ат

- ◆ Къайд этильген тутукълардан къайсы бири давушнен, къайсы бири шувултынен айтыла?

Эв иши

150-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

1. Балалар ресим сызмагъа севелер.
2. Селимнен Керим сазагъан яптылар.
3. Дагъ чокъракъларынынъ сувлары пек файдалы.
4. Ялы боюнда къыш йымшакъ, яз сыджакъ ола.

- ◆ Янъгъыравукъ тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

32 дерс

151-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни язып алынъыз. Нокътар ерине **б** я да **п** арифлерини язынъыз.

То..., мешре...е, кита..., кир...и, джыла..., ко...ете, ко...чек, дже..., къа...акъ, ко...юр, къа...лан, мектю..., Э...азер, Зе...иде.

152-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз.

Сувукъ, сыгъын, къар, сызыкъ, пармакъ, дагълы, ёнгъа, зевкълы, къарынджа, къасаба, чагъала.

- ◆ Сёзлерни нумюне боюнджа эки сырагъа язынъыз.

Нумюне:

гъ	къ
сыгъын	сувукъ
...	...

8 янъгъыравукъ сеснинъ сагъыр чифти бар:

[б], [в], [г], [гъ], [д], [ж], [з], [дж] — янъгъыравукъ тутукълар;
[п], [ф], [к], [къ], [т], [ш], [с], [ч] — сагъыр тутукълар.

153-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Шиирде не акъкъында айтыла?

Огреньмеге, бильмеге
Чешит тиль чокъ.
Лякин Ана тилинден
Якъын тиль ёкъ.

Э. Керменчикли

- ◆ Сёзлерде олгъан тутукъ сеслерни нумюне боюнджа язып алынъыз.

Нумюне:

Янъгъыравукъ тутукъ сеслер: [г], [р], ...

Сагъыр тутукъ: [ч], [ш], ...

Кобете

Бугунъ Эмине анасына кобете пиширмеге ярдым этти. Согъан темизледи, этни къыйма машнасындан чыкъарды. Анасы хамыр басты, кобетени фурунда пиширди.

Уйледе Эминенинъ бабасы ве Амет агъасы иштен кельдилер. Эмине сыджакъ кобетени софрагъа къойды. Олар берабер ашамагъа отурдылар. Кобете пек лезетли олды.

- ▲ Эмине анасына не пиширмеге ярдым этти?
- ▲ О не япты?
- ▲ Уйледе кимлер иштен кельди?
- ▲ Эмине сыджакъ кобетени къайда къойды?
- ▲ Кобете насыл олды?

- ◆ **Софра, кобете сёзлеринде насыл тутукъ сеслер бар?**

Бойле джевап бер:

Софра сёзюнде [с] сеси — тутукъ сес, сагъыр, янгъыравукъ чифти — [з];

[ф] сеси — ...

[р] сеси — ...

Эв иши

155-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаны дикъкъатнен окъунъыз. Насыл емекни азырлагъанда, бойле азырлыкъ корюле? Тюшюнип, емекнинъ адыны айтынъыз.

Сапындан узип алгъанлар,
Сонъ ичини ойгъанлар.
Пирничнен къарыштырып,
Ичине къыйма къойгъанлар.

- ◆ Дефтеринъизге язып алынъыз. Сагъыр тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

33 дерс

ГЪ, КЪ, НЪ, ДЖ АРИФЛЕРИ

156-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Багъчада

Къачы, Бельбек ве Къарасув озенлери бойларында гузель багъчалар бар. Бу багъчаларда алма, армут, эрик, зердали, шефтали ве башкъа мейва тереклери осе. Койлюлер эр йыл вакътын-

да тереклернинъ туюни къазалар ве суваралар.
Оларны пытайлар ве иляджлайлар.

Мейвалар пишкен сонъ пытакълар агъырлаша
ве саркъалар. Пытакълар сынмасын деп, багъча-
джылар бутюн тереклерге чаталлар къоялар.

- ◆ Къайсы озенлер бойларында гузель багъчалар бар?

Багъчаларда насыл мейва тереклери осе?
Койлюлер эр йыл не япалар?

- ◆ Багъчаджылар тереклерге не ичюн чаталлар къоя?

Гъ, къ, нъ, дж арифлери олгъан сёзлерни
дефтеринъизге язып алынъыз. Бу арифлер-
нинъ астыны сызынъыз. Олар къач сес биль-
дирелер?

Гъ, къ, нъ, дж арифлери къырымтатар тилине хас олгъан
сеслерни ифаделейлер. Олар эки бельгинен язылса да,
бир сесни бильдирелер.

Гъ, къ, дж арифлери сёзнинъ башында, ортасында ве со-
нъунда язылалар. Нъ арифи сёзнинъ башында язылмай,
сёзнинъ ортасында ве сонъунда языла.

157-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни бир къач кере окъунъыз.

Ал янакълы алмалар
Бизге кулип бакъалар.
Балдай татлы армутлар
Къокъу сачып туралар.

С. Усеинов

- ◆ Алмалар акъкъында не айтыла? Я армутлар акъкъында?

- ◆ «Ал янакълы алмалар» ибаресини насыл анълайсынъыз?
- ◆ Къ арифи олгъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

158-МЕШГЪУЛИЕТ. Тезайтымны окъунъыз. Тез айтмагъа огренинъиз.

Къартбабам къаргъаны къорадан къувды,
Къоркъудан къаргъа къанатын къырды.

- ◆ Сёзлер насыл арифнен башлана?
- ◆ Тезайтымны дефтерге язып алынъыз. Къ, гъ арифлерининъ астыны сызынъыз.

159-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз. Гъ, къ, нь, дж арифлери олгъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Олар насыл сеслерни бильдирелер? Языда косьтеринъиз.

[къ]

Нумюне: къадимий

Давул — бу пек къадимий чалгъы алет.
Бизим къорантамыз муаббет яшай.
Денъизден салкъын ельчик эсе.
Балалар шенъ йырлайлар.
Эвимизнинъ янында джылап осе.
Дюнъяда энъ балабан осюмлик — терек.

Эв иши

160-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Нъ арифнинъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

Кенъ, манълай, енъ, онъа, онъ, онынъ, кёнъуз, энъ, янъы, танъ.

- ◆ Сёзлерни нумюне боюнджа эки сырагъа язы-
нъыз.

Нумюне:

Нъ — сёз ортасында
Манълай

нъ — сёз сонъунда
кенъ

34 дерс

161-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимлерде нелерни коресинъыз?
Айтынъыз. Нокъталар ерине насыл арифни язмакъ ке-
рек?

Дж...лек

ин..ир

иля..

дж..зве

- ◆ Сёзлерни дефтеринъызге язынъыз. Дж арифи-
нинъ астыны сызынъыз.

Дж арифинден сонъ эм къалын, эм индже со-
зукълар келе. Месея: джам, боджек.

162-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлерни эки сырагъа
нумюне боюнджа язынъыз.

Нумюне:

джы
оюнджы
...

джи
тикиджи
...

Оюнджы, тикиджи, джылт, джигер, биринджи, йырджы, къыджыткъан, демирджи, джыйды, алтынджы, денъизджи, джилек.

- ◆ Зенаат бильдирген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

163-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Джумерт терек

Азбарда дут береги,
Балдай къара емеги.

Дутны отурткъан дедем.
Дедемнинъ ады — Эдем.

Къартбабам дутны бакъкъан:
Темизлеген, ашлагъан.

Бабам къазды, суварды —
Дут купелерни асты!

Н. Умеровдан

- ◆ Шиирнинъ серлевасы мундериджесине келишеми? Дж арифи олгъан сёзни дефтеринъызге язынъыз. Сёзде къач ариф ве къач сес олгъаныны айтынъыз.

164-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Дефтеринъызге язынъыз. Дж арифининъ тюбюни сызынъыз.

Джезве, къарынджа, дёртюнджи, илядж, гонъдже, джевиз, Джанкой, джами, джеп.

Әв иши

165-МЕШГЪУЛИЕТ. «Әдебий окъув» дерслигинден
гъ, къ, нъ, дж арифлеринен дёртер сёз тапып язы-
нъыз. Бу арифлернинъ астыны сызынъыз.

35 дерс

Ч, Ш АРИФЛЕРИ

166-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз.

Чыракъ, черик, чатал, чебер, чызма, ольче-
мек, ачыкъ, чиркин, чалы, чиберек, чанакъ,
чырчырна, чий, чынъ, кичик, чанъ, чиркий,
чайнамакъ.

- ◆ Ч арифинден сонъ къалын я да индже со-
зукълар келе?
- ◆ Сёзлерни нумюне боюнджа эки сырагъа язы-
нъыз.

Нумюне:	чы	чи
	чыракъ	чиркин

167-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз.

Къашыкъ, ешилъ, шиир, чамашыр, ашыкъ-
макъ, тешик, пиширмек, шырылды, мышыкъ,
шише, шималь, ярашыкълы, шимди, нешир.

- ◆ Берильген сёзлерни нумюне боюнджа эки сы-
рагъа язынъыз.

Нумюне:	шы	ши
	Къашыкъ	ешилъ

Ч, ш арифлеринден сонъ эм къалын, эм индже созукълар къулланыла:
чипче, чорап, шорба, шербет.

168-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни язып алынъыз.
Нокъталар ерине **ы** **я** **да** **и** арифини къоюнъыз.

1. Меним эки къардаш..м бар.
2. Мавиле ч...пчелерге ем бере.
3. Бабам базардан янъы ч..зма алды.
4. Эмине анасына аш пиш..рмеге ярдым этти.

169-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

- Аш десенъ — чапар, иш десенъ — къачар.
 - Иши ёкънынъ, ашы ёкъ.
 - Бугунъки ишни ярынгъа къалдырма.
- ◆ Тек индже созукълары олгъан сёзлерни язып алынъыз.

Нумюне: десенъ, ... , ... ,

Эв иши

170-МЕШГЪУЛИЕТ. Нокъталар ерине **у** **я** **да** **ю** арифлерини язынъыз. Къалын созукъларнынъ астыны бир сызыкънен, индже созукъларнынъ астыны исе эки сызыкънен сызынъыз.

Ч...вал, ч...й, ч...л, ич...н, ч...къур, ач...в, ч...кюндир, ч...рюк, ч...букъ, ч...нки, коч...рмек.

36 дерс

ЙЫМШАКЪЛЫКЪ ИШАРЕТИ (Ъ)

А

171-МЕШГЪУЛИЕТ. «Хырсыз къаргъа ве айнеджи тильки» масалындан парчаны динъленъиз.

Пенирни алмакъ ичюн тильки айнеджилик тюшюне. О яваштан чамнынъ тюбюне келе де, къаргъагъа муляйим сеснен бойле айта:

— Ва-а-ай! Мераба, джаным къаргъам. Сени чокътан корьмеген эдим. Не къадар гузель, дюльбер олгъансынъ. Не гузельдир герданынъ, эля козьлеринъ, сия къанатларынъ, аджайип сесинъ. Эгер сен йырласанъ, бульбуллерни бастырырсынъ. Йырла, джаным, динълейим, гонълюмни хош этейим!

Бойле сёзлерни эшиткен къаргъа къувангъанындан йырлайджакъ олып, «къар-р-р-р!» дегенде, пенир тюше.

Тилькиге де бу керек. О, пенирни алып, къачып кете.

◆ Догъру джевапны къайд этинъиз.

1. Тильки не ичюн айнеджилик тюшюне?
 - а) Къаргъаны тутмакъ ичюн.
 - б) Пенирни алмакъ ичюн.
2. Тильки къаргъагъа насыл сеснен мураджаат эте?
 - а) Къаба сеснен.
 - б) Муляйим сеснен.
3. Тилькининъ сёзлерини эшиткен къаргъа не япа?
 - а) Учып кете.

б) Къувангъанындан йырлайджакъ ола.

- ◆ Метинден йымшакълыкъ ишарети (ь) олгъан сёзлерни тапып, дефтеринъизге язынъыз. Бу сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

Тиль, тель, чёль, орьнек, козь киби сёзлерде йымшакълыкъ ишарети бар. Йымшакълыкъ ишарети (ь) ич бир тюрлю сес бильдирмей. Месея: тиль — 4 ариф, 3 сес; орьнек — 6 ариф, 5 сес.

172-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъу.

1. Къырым — тувгъан ульке, биз яшагъан ер.
2. Дюнъяда энъ буюк айван — кок кит.
3. Гульназ тюкяндан отъмек алды.
4. Бизим ана тилимиз дюльбер ве зенгиндир.

- ◆ Къайд этильген сёзлерни дефтеринъизге язынъыз. Оларда къач ариф ве къач сес олгъаныны айтынъыз. Нумюне боюнджа джевап беринъиз: ульке сёзюнде — 5 ариф, 4 сес бар.

173-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни ойле денъиштиринъиз ки, эки л ариф и ян-янаша кельсин. Дефтеринъизге нумюне боюнджа язынъыз.

Нумюне: Суаль — суаллер

мисаль — ...

тель — ...

тиль — ...

бель —

Йымшакъ айтылгъан л арифинден сонъ йымшакълыкъ ишарети (ь) языла: тиль, гуль. Эки л арифи арасында йымшакълыкъ ишарети (ь) язылмай. Меселя: тиллер, гуллер.

174-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Бу сёзлерде йымшакълыкъ ишарети (ь) языла.

Корьмек	Орьмек
Кельмек	Кочьмек
Кульмек	Кутьмек
Юрьмек	Дюльбер
Косьтермек	Дюльгер

◆ Бу сёзлернинъ язылувыны акълынъызда тутунъыз. Оларны дефтеринъизге язынъыз.

Эв иши

175-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз. Нокътар ерине йымшакълыкъ ишаретини (ь) язынъыз.

1. Фестивал..ге чешит мемлекетлерден балалар кел..ди. 2. Ёл ишаретлери айдавджыгъа ве ёлджугъа къайда кетмекни кос..терелер. 3. Эмджем Оз..бекистандан Къырымгъа кочьти. 4. Мен оз..коюмни пек севем.

37 дерс

176-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерни нумкуне бонджа япынъыз. Йымшакълыкъ ишаретини (ь) тюшюрп,

и, ю созукъларыны язынъыз.

Нумюне:

Тиль — тили	гуль — гулю
бель — ...	козь — ...
эль — ...	голь — ...
мисаль — ...	чель — ...

Йымшакълыкъ ишаретинен (ь) биткен сёзге со-
зукъ сес къошулса, йымшакълыкъ ишарети (ь)
язылмай. Месея:

тиль — тили, гуль — гулю.

177-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаларны окъунъыз. Дже-
вапларыны тапынъыз.

1. Устю — пулчыкъ, ичи — къыл-
чыкъ.

2. Озь эвини аркъасында ташый.

◆ Устю, озь сёзлеринде къач ариф ве къач сес
олгъаныны айтынъыз. Бу сёзлернинъ схема-
сыны япынъыз.

178-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Индже со-
зукъларнен кельген сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Мин

Ешилъ, сары, кунъ, бильги, больмек, айтмакъ, бильмек, сельби, чам, козьлюк.

◆ Сёзлерде йымшакълыкъ ишаретининъ (ь) астыны сызынъыз. Йымшакълыкъ ишарети (ь) насыл тутукълардан сонъ кельгенини айтынъыз.

179-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъызге кочюрип язынъыз. Нокъталар ерине келишкен сёзни язынъыз.

1. Мен бугунъ нагъышлы ... кийдим.	голь
2. Оджа талебеге ... берди.	козь
3. Бизим койде ... бар.	суаль
4. Меним анам — ... экими.	кольмек

Эв иши

180-МЕШГЪУЛИЕТ. «Эдебий окъув» дерслигинден йымшакълыкъ ишарети (ь) олгъан 10 сёз тапып, дефтеринъызге язынъыз.

Син

МЕТИН

38 дерс

МЕТИН АКЪКЪЫНДА МАЛЮМАТ

181-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

1. Къыш, сувукъ, бeяз, къар, ягъа.

2. Бугунъ къар ягъды.

Орманда чокъ къушлар яшай.

3. Къышта кунеш аз къыздыра. Кокни сыкъ-сыкъ булутлар къаплай. Къар ягъа. Аяз тюше. Озен ве гольчиклерни буз къаплай.

Къышта авада чалышмакъ сагълыкъ ичюн пек файдалыдыр. Буюклер азбарнынъ къарыны темизлейлер. Осюмликлернинъ тамырларыны къарнен къапаталар. Балалар исе буюклерге ярдым этелер.

Handwritten signature or mark.

- ◆ Юкъарыдаки языларны тенъештиринъиз. Къайсы биринде сёзлер берильген, къайсында — метин, къайсында исе бири-биринен манаджа багълы олмагъан джумлелер?
- ◆ Метинде не акъкъында айтылгъаныны окъунъыз. Джумлелерни насыл мевзунен бирлештирмек мумкюн? Метинге серлева къоюнъыз.
- ◆ Метиннинъ алтынджы джумлесини дефтеринъизге азынъыз.

Метин — эки я да экиден зияде джумлелер ярдымынен айтылгъан фикир. Метинде джумлелер бири-биринен умумий мевзунен бирлешелер ве бири-биринен манаджа багълы олар. Джумлелер метинде белли бир тертипте ерлешелер. Метинге серлева къоймакъ мумкюн.

182-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Шиирде не акъкъында айтыла?

Къар япалакълана,
Къушчыкълар да сакълана.
Сокъакъларны курейик,
Къушларгъа ем берейик.
Къар япалакълана,
Балачыкълар зевкълана.
Къар бораны уфюрте,
Аяз бизни секирте.

З. Аппазова

- ◆ Биринджи ве экинджи джумле бири-биринен манаджа багълымы? Оларны дефтеринъизге кочюринъиз. Шиирге серлева къоюнъыз.

Эр бир метиннинъ мевзусы ола. Метиндеки джумлелер бир фикирни бильдирелер. Метиннинъ мевзусы, эксериетте, серлевада акс олуна.

183-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Берильген джумлелер метин олмагъаныны исбатланъыз.

Дагъларда чешит айванлар бар. Амет ве Мет — сыныфдашлар. Олар мектепке берабер баралар. Буюк адамларгъа «сиз» демек керек. Сыныфта бир рале башында отуралар. Эв вази-фесини де берабер япалар.

- ◆ Метин япмакъ ичюн манаджа келишкен джумлелерни язып алынъыз. Метиннинъ мевзусыны тайинленъиз ве серлевасыны къоюнъыз.

184-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Мен окъумыш оладжам,
Окъуп, бильги аладжам.
Гъайрет этип тырышып,
Яхшы адам оладжам.

С. Усеинов

- ◆ Къайсы сатырда муэллифнинъ эсас фикир акс этиле? Метинден тапып, дефтеринъизге кочюрип алынъыз.

Эв иши

185-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Экинджи сыныфта окъугъан Сание ана тили дерсини пек бегене. Эм оны авесликнен огрене.

Сание янъы бир сёз эшитсе, оны мытлакъа лугъат дефтерчигине яза.

Бугунъ дерсте оджасынынъ къаргъа акъкъында айткъанлары онъа пек тесир этти. Оджа тахтагъа къаргъанынъ ресимини асты да:

— Балалар, билесинъизми, бу къуш бизим тилимизде сёйлене. Къаргъа безъ къаргъа бакъып «къар-къар!» дей, — айтты.

Сание шашты ве озъ-озюне: «Вай, къуш бизим тилимизде сёйлене экен! Демек, мен де озъ ана тилимизни даа да яхшы огренмелим», — деди.

Н. Керичлиден

- ◆ Сание къайсы дерсни пек бегене?
- ◆ Сание янъы сёз эшитсе, не япа?
- ◆ Оджанынъ сёзлери Саниеге насыл тесир этти? Метинден тапып окъунъыз. Сонъки абзацны дефтеринге кочюрип язынъыз.

безъ — акъ

буюк — балабан

авеслик — истек

39 дерс

186-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Яхшылыкъ яманлыкътан кучьлюдир

Яман адам озъ сёзлери ве аркетлеринен башкъа адамларгъа буюк зарар кетире биле.

Амма эйилик эр вакъыт яманлыкътан кучьлюдир. Инсанлар эйи адамларнынъ къадрине етелер ве хатырлайлар, агъыр вакъытта оларгъа

ярдым этелер. Яман адамлардан исе узакъча ол-
магъа тырышалар.

- ◆ Къайсы джумледе я да къайсы джумлелерде муэллифнинъ айтмагъа истеген эсас шейи акс этиле?
- ◆ Серлева метиннинъ эсас фикрини акс эткени-
ни исбатланъыз.
- ◆ Эсас фикирни бильдирген джумлелерни дефте-
ринъизге язынъыз.
- ◆ Яман, буюк, етелер, кучълюдир, ярдым сёзле-
ринде къач ариф ве къач сес олгъаныны
айтынъыз.

187-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Аталар сёзюнинъ ма-
насыны анылатынъыз.

- Ямандан къач, яхшыгъа къучакъ ач.
- ◆ 186-мешгъулиетте аталар сёзюне манаджа ке-
лишкен джумлени тапып, дефтеринъизге язып
алынъыз.

Эсас фикир — бу муэллифнинъ окъуйыджыгъа
айтмагъа истеген эсас шейидир.

188-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Къоюлгъан серлева
метинге келишеми? Фикиринъизни айтынъыз.

Севги дуйгъусы

Мен озюмни бахтлы саям, чюнки мен Къы-
рымда догъдым ве яшайым. Къырым аджайип
ве тылсымлы бир улькедир. Мында эр бир таш-
нынъ, къаянынъ, озенчикнинъ озъ тарихы бар.

Къырымгъа севги дуйгъусыны мангъа къартба-
бам ашлады.

- ◆ Метинни дефтерингизге язынъыз. Индже со-
зукъларнынъ астыны сызынъыз.

189-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни бир къач кере окъу-
нъыз. Акъылынъызда тутуп, дефтерингизге язынъыз.

Такъвимде бугунъ январь,
Чевре-чет ап-акъ къар.
Тышта аяз, серт ава,
Тосат-тосат къар ягъа.

3. Джавтобели

- ◆ Шиирде не акъкъында айтыла? Онъа метин
демек мумкюнми? Анълатынъыз. Шиирге сер-
лева къоюнъыз.

Эв иши

190-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

- Яхшы адам яман сёз айтмаз.
- Эйиликнинъ эртеси-кечи ёкъ.

Аталар сёзлерининъ манасыны анълатынъыз.
Оларны дефтерингизге язынъыз. Эзберленъыз.

чевре-чет — этраф

ап-акъ — бем-безд

эйилик — яхшылыкъ

Али

40 дерс

МЕТИН КЪЫСЫМЛАРЫ

191-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Къышта къушларны унутмайыкъ!

Сувукъ, аязлы къыш кельди. Эр ерни бем-без къар къаплады.

Тарлалар, багъ-багъчалар, орманлар къар тюбюнде къалгъанда, къушларгъа пек къыйын ола. Онынъ ичюн мен къартбабама къушлар ичюн емлик япмагъа ярдым эттим. Сонъ устюне богъдай, отъмек уфакълары септик. Къушлар учып келип, оларны чёплейлер.

Балалар, къышта къушларны унутмайыкъ! Олар адамлардан ярдым беклейлер.

- ◆ Метиннинъ мевзусыны ве эсас фикирини тайинленъиз. Метиннинъ серлевасы мевзуны я да эсас фикирни акс этеми?
- ◆ Метиннинъ сонъки къысымыны дефтеринъизге язынъыз.

192-МЕШГЪУЛИЕТ. Дёртлюкни окъунъыз.

Къар япалакълана,
Къушчыкълар да сакълана.
Сокъакъларны курейик,
Къушларгъа ем берейик.

З. Аппазова

- ◆ Шиирде не акъкъында айтыла? Онынъ мевзусы ве эсас фикир 191-мешгъулиеттеки метиннен бир келеми?

- ◆ Къырымда къышта насыл къушларны корьмек мумкюн? Адларыны дефтеринъизге язынъыз.

Метиннинъ башы окъуйыджыны окъумагъа азырлай, десек олур. Эсас къысымында муэллифнинъ айтмагъа истеген эсас фикир акъкъында айтыла. Метинни сонъу екюнлей. Метиннинъ эр бир къысымы баш сатырдан башлана.

193-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Сыгъырчыкъ

Сейран аятнынъ къапусыны ачты. Одагъа мышыкъ чапып кирди. Онынъ тишлери арасында Сыгъырчыкъ чапалана эди.

Сейран мышыкънынъ агъызындан къушчыкъны чекип алды. Сыгъырчыкъ агъыр-агъыр нефес ала эди. Сейран оны къафеске къойды. Вакътында ем, сув берди. Бир къач кунъден сонъ сыгъырчыкъ тюзельди.

Сейран сыгъырчыкъны учурып йиберди.

Э. Акъмоллаев

Метиннинъ
башы

Эсас къысмы

Сонъу

- ◆ Бу метинде не акъкъында айтыла? Сейран не япты?
- ◆ Одагъа не чапып кирди? Сейран къушчыкъны не япты?

Handwritten signature or mark.

- ◆ Метин къач къысымгъа болюнген? Биринджи къысымдан нени бильдинъиз?
- ◆ Къайсы къысмы энъ муим? Метинден тапып, дефтеринъизге язынъыз. Бу къысымдан нени бильдинъиз? Метиннинъ сонъуны окъунъыз.

194-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Къарлар ягъды, балачыкълар
Пенджеренден къарашты.
Ешилленир тереклер,
Кулип бакъар чечеклер.
Агъарды таш-толачыкълар,
Кениш чёллер ярашты.

- ◆ Шиирде сатырлар къарышкъан. Къыш акъкъында айтылгъан сатырларны айырып окъунъыз. Къалгъан сатырлар насыл йыл мевсими акъкъында?
- ◆ Къыш акъкъында сатырларны дефтеринъизге язынъыз.

Эв иши

195-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Метинге насыл серлева къоймакъ мумкюн?

Эр бир къорантанынъ озъ къаиделери ола. Бу къаиделерни бир ерде язмайлар, амма къорантада оларны эр кес пек яхшы биле.

Бири аш пишире, бириси — тюкянгъа бара, бириси исе чалышып пара къазана. Балалар буюклернинъ сёзюни динълейлер.

Низам-тертип бойлеликнен пейда ола. Оны сакъламакъ пек муимдир.

Am

- ◆ Метин къач къысымдан ибарет? Къач къысымдан олгъаныны насыл бильдинъиз? Сонъки къысымны дефтеринъизге язынъыз.

ярдым — имдат
къысым — парча
къоранта — аиле

41 дерс

196-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Метинде не акъкъын-да айтыла? Икяе этинъиз.

Амет бабасындан изин алып, дагъгъа кетти. Огъланчыкъ анда бир тильки къобасыны коръди. Къобаны копегине де косътерди. Сарман къулакъларыны тикледи, ырылдады, авлады. Лякин айнеджи тильки теренге пыскъан эди. Сарман оны къобасындан чыкъарып оламады.

- ◆ Метинде джумлелер манаджа бири-биринен багълымы?
- ◆ Серлевалардан къайсы бири метинге келише: «Амет ве бабасы», «Айнеджи тильки» я да «Сарман»?

197-МЕШГЪУЛИЕТ. Динъленъиз.

Асанчыкъ ве сыгъынлар

Къышта орманны къар ёргъаны къаплай. Къуругъан осюмликлер ве япракълар къар тюбюнде къала. Орманда яшагъан сыгъынлар ем тапалмай, чокъ вакъыт ач юрелер. Чаресизликтен сыгъынлар орман этегине чыкъып, адамлардан имдан истейлер.

Али

Ормангъа якъын койнинъ четинде буюк бир пичен черени уюльген эди. Бу черенге бир сыгъын бузавынен ашыкъып бара. Оларнынъ пешлерине эки ач къашкъыр тюше де, къувып башлай. Сыгъынлар къашкъырлардан къоркъып, догъру койге таба чапалар.

Койнинъ четинде Асан деген огъланчыкъ яшай эди. О, азбарда къар куреп юргенде, чапкъан сыгъынларны ве оларны къувалагъан къашкъырларны коре. Асанчыкъ тез-тез азбаркъапуны артынадже ача да, сыгъынларны азбаргъа йибере.

С. Вапиев

◆ Догъру джевапны къайд этинъиз.

1. Къышта орманны не къаплай?
 - а) Думан.
 - б) Къар ёргъаны.
2. Къуругъан осюмликлер ве япракъларнен не ола?
 - а) Къар тюбюнде къала.
 - б) Аякъ астында къала.
3. Орманда яшагъан сыгъынлар чокъ вакъыт насыл юрелер?
 - а) Токъ юрелер.
 - б) Ач юрелер.
4. Сыгъын бузавынен къайда ашыкъып бара?
 - а) Озенге.
 - б) Черенге.
5. Къашкъырлардан къоркъкъан сыгъынлар не япалар?
 - а) Койге таба чапалар.
 - б) Ормангъа чапалар.
6. Асанчыкъ не япа?
 - а) Сыгъынларны азбаргъа йибере.
 - б) Сыгъынларны къува.

◆ Метин къач абзацтан ибарет? Учюнджи абзацны дефтеринъизге язып алынъыз. Дудакълы созукъларнынъ астыны сызынъыз.

198-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Кирпи

Кирпи уфачыкъ бир айвандыр. О, дагъларда, орманларда ве багъчаларда яшай. Онынъ тени тикенли ола. Тикенли урбанынъ файдасы буюк.

Бу урба оны душманларындан кѳорчалай. Олар онынъ тенине токѳунмайлар.

Кирпи пек ишкир айван. О, япракълар ташып, ювасына тѳшей. Пишкен армут ве алмаларны пек севе.

Кѳышта кирпи терен юкѳугѳа дала. Эрте баарѳе исе юкѳудан уяна.

- ◆ Метинде не акѳкъында айтыла? Метин кѳач парчадан ибарет? Эр бир парчада не акѳкъында айтыла? Озѳ сѳзлеринѳизнен айтынѳыз.
- ◆ Метиннинъ биринджи парчасыны дефтеринѳизге язып алынѳыз.
- ◆ Баарѳе сѳзюнде кѳач ариф ве кѳач сес олѳаныны айтынѳыз.

199-МЕШГѳУЛИЕТ. Окѳунѳыз. Джумлелерни ойле тертипте язынѳыз ки, метин олсун.

1) Тильки койге кельди. 3) Копек кумеснинъ кѳапусы артында сакѳланды. 6) О, тилькини тутты. 4) Тильки куместен чыкѳты. 2) О, кумеске кирди. 5) Копек тилькиге атылды.

- ◆ Метинни озѳ сѳзлеринѳизнен айтмагѳа огренинѳиз.

Эв иши

200-МЕШГѳУЛИЕТ. Окѳунѳыз. Метинде не акѳкъында айтыла?

Аяз ве боранларда кѳушлар суса. Олар ель етмеген ерге сакѳланалар ве тюклерини кѳабарталар. Кѳушлар бойле этип кѳызыналар.

Am

Къушларгъа кышта озьлерине гъыда тапмакъ пек агъыр ола. Онынъ ичюн олар ачлыкъ-тан олелер.

Биз исе оларгъа ярдым эте билемиз. Тек истек керек.

- ◆ Метин къач парчадан ибарет? Эр бир парчада не акъкында айтылгъаныны анълатынъыз.
- ◆ Биринджи парчаны дефтеринъизге язып алынъыз. Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

изин — разылыкъ

черен — кебен

зарар — зиян

гъыда — аш, аш-сув, емек

42 дерс

АБЗАЦ (САТЫРБАШЫ) АКЪКЪЫНДА МАЛЮМАТ

201-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Халкъымыз пек ишкир ве беджериклидир. Адамларымыз чешит ишлерни япмагъа билелер. Эвель-эзельден олар айванасравджылыкъ, багъчаджылыкъ, тютюнджилик, бостанджылыкъ, токъумаджылыкъ киби зенаатларны огренгенлер.

Эр бир ишнинъ озъ устасы олгъан. Оларны севгенлер ве урьмет эткенлер.

- ◆ Метинде ким акъкында айтыла? Биринджи парчада джумлелер бири-биринен манаджа багълымы?

Син

- ◆ Экинджи парчада не акъкъында айтыла?
- ◆ Метинге серлева къоюнъыз.
- ◆ Зенаатларнен багълы сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Сагъыр тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

Абзац — язма нутукънынъ къысымыдыр. Бу къысым бир я да бир къач манаджа багълы джумлелерден ибарет ола.

Абзац янъы сатырдан башланып, биринджи сатыры бираз сагъ тарафкъа чекилип языла.

202-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Бабам, мен ве Джевдет дагъдан одун кетирмеге кетемиз. Кок юзюни толдурып учкъан къар япалакъларыны тутаджакъ олып чапкъалап ве бири-биримизге урунаракъ, йыктылып, къарда юварланамыз. Бу исе бизге ойле къуванч кетиреки, биз не ушюгенимизни, не де болдургъанымызны дуямыз. Бабам исе ара-сыра бизге айланып бакъа, кулюмсирей.

Янакъларымыз кираз киби къызара. Къычырышып-кулюшип, баргъан сайын ойнашып, къар япалакъларыны тутамыз. Къар япалакълары исе бизим сыджакъ авучларымызгъа тюшер-тюшмез ирип, сув олып кетелер.

С. Эминовдан

- ◆ Метин къач абзацтан ибарет? Биринджи абзацта не акъкъында айтыла? Я экинджи абзацта? Метинге серлева къоюнъыз.

СМ

- ◆ Къ, гъ, нъ, дж тутукълары олгъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Бу тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

203-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

О — енгиль, памукъ киби,
Бем-беяз, шекер киби.
Булутларда о догъа,
Якъанъа келип къона.

- ◆ Тапмаджада не акъкъында айтыла?
- ◆ Тапмаджа къач джумледен ибарет?

204-МЕШГЪУЛИЕТ. Икяени динъленъиз.

Къадыр ве къаргъа

Къадыр къушларны пек севе. О, къафесте къаргъа къушуны бакъа.

Бу сене къыш къатты кельди. Этрафны къалын къар къаплады. Пенджеренден къарны корьген

къаргъа къувангъанындан: «Къар-къар!» — деп къычырды. Къадыр урбаларыны кийди. Омузына къаргъаны къондурды ве чанасыны алып, ёлгъа чыкъты.

Къадыр ве къаргъа баягъы вакъыт къар обалары устюнде шенъ ойнадылар.

◆ Догъру джевапны къайд этинъиз.

1. Къадыр не севе?

а) Копекни.

б) Къушларны.

2. Огъланчыкъ къафесте насыл къушны бакъа?

а) Къаргъаны.

б) Торгъайны.

3. Къарны корьген къаргъа не япты?

а) «Къар-къар!» — деп къычырды.

б) Учуп кетти.

4. Къадыр ве къаргъа баягъы вакъыт не яптылар?

а) Къар обалары устюнде шенъ ойнадылар.

б) Эвде отурдылар.

◆ Метин къач абзацтан ибарет? Эр бир абзацта не акъкъында айтыла?

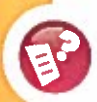
◆ Къ арифинен башлангъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Эв иши

205-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

Идрис Къырымнынъ дюльбер бир коюнде яшай. Бу койнинъ ады — Фоти-сала. Идрис озь коюни пек бегене.

Бу койде онынъ Сейтвели къартбабасы догъ-
гъан эди. Сейтвели къартбаба койнинъ дагъы-
ташыны, чокъракъларыны, къаяларнынъ адлары-
ны биле. Олар акъкъында торунына икяе эте.
Идрис къартбабасынынъ икяелерини динълемеге
севе.

- ◆ Сейтвели къартбаба торунына не акъкъында
икяе эте? Джевабыны метинден тапып язы-
нъыз. Сиз Къырымнынъ даа насыл койлерини
билесинъиз? Адларыны дефтеринъизге язы-
нъыз.

ишкир — эмексевер

къар япалакълары — къар данелери

ИМЛЯ ЛУГЪАТЫ

А

авджы́
авэ́с
авеслі́к
агъа́
аджайы́п
ады́м
анълатма́къ
ашера́т

Б

баа́рь
багъча́
байы́р
бея́з
бильгі́
бо́рдж
борджлу́
боюнджа́къ

В

вакты́т

Г

голь
гульгюлі́

Гъ

гъае́
гъуру́р
гъурурлы́

Д

дагъ́
денъишме́к
дикъкъа́т
динълеме́к
догъру́
дола́п
дуйма́къ
дюльбе́р
дюльге́р

Е

еди́
единджи́
едише́р
емі́ш

Ё

ёла́къ
ёлджу́

Ж

журна́л

З

зевкъ́
зенаа́т

И

или́м
иля́дж

dm

инджѣр
ирѣ
ичюн

Й
йип
йыл
йылан
йымшакъ
йымыртá
йыртыджы

К
кѣмдир
кирáз
козь
козьлюк
косътермѣк
кузь
курью

Къ
къаву́с
къозу́
къомшу́
къую́
къыйыш
къыйын

Л
лезѣт
лезетли

М
мемнюн

метѣн
мешгъулиѣт
мукъаддѣс
мусафѣр

Н
нокъта́
нуту́къ

О
оду́н
омю́р
орьтю́
осьмѣк
осюмлик
отью́р

П
папѣй
пуф

Р
раатланма́къ
раатлы́къ
ресѣм
рузгя́р

С
сабу́н
сильгѣч
сюйрю́
сюртмѣк

Т
табиат

mm

тайинлемэк
такътакъкъуш
теляффуз
темиз
тешек
тюшмек

У
уйле
урьмет

Ф
файдасыз
фикир
фырчы

Х
хайыр
хораз
хортум

Ч
чекюч
чель
чиберек
чиркин

Дж
джевиз
джыймакъ

Ш
шайр
шенъ
шеэр
шийр

Ы
ызан

Э
эким
эрик
эски
эфсане
эшья

Ю
юзюм
юкту
юнлю

Я
ягъмур
яйла

КЪАРШЫ МАНАЛЫ СЁЗЛЕРНИНЪ ЛУГЪАТЫ

Аз — чокъ
артында — огюнде
алмакъ — бермек
ачмакъ — япмакъ
бар — ёкъ
башы — сонъу
бегенмек — бегенмемек
белли — белли дегиль
безаз — къара
гедже — кунъдюз
дюльбер — чиркин
енгиль — агъыр
къадимий — земаневий
къалын — индже
къуру — сылакъ
кульмек — агъламакъ
макътамакъ — сёгмек
огълан — къыз
отурмакъ — турмакъ
саба — акъшам
севги — нефрет
тар — кенъ
тез — яваш
темиз — кирли
узакъ — якъын
ургъулы — ургъусыз

файда — зарар
файдалы — зарарлы
хатырламакъ — унутмакъ
чешит — бир тюрлю; айны
шимди — сонъ
эдепли — эдепсиз
эрте — кеч
юваш — атик
яз — къыш
янъгъыравукъ — сагъыр
янъы — эски

ИЗААТЛЫ ЛУГЪАТ

Абзац. 1. Сатырбашы, сатыр башындаки бош-
лукъ. *Абзацтан язмагъа башламакъ.* 2. Бойле
эки бошлукъ арасында метин. *Экинджи абзацны
окъумакъ.*

Ада. Эр тарафтан сувнен къаплы ер къысмы.
Бунга дерлер «Ешилъ ада».

Август. 1. Такъвим йылынынъ секизинджи айы.
Августнынъ сонъунда татиль бите. 2. Язнынъ
учюнджи айы. *Яз айлары — июнь, июль, ав-
густ.*

Ала. Бабанынъ татасы я да къыз къардашы.
Меним Айше алам Кезлевде яшай.

Акъбардакъ. Къар тюбюнде оськен ве энъ эрте
ачкъан безз чечек. *Дагъда акъбардакълар ачыл-
ды.*

Антоним. Маналары бири-бирине къаршы олгъан
сёзлер. *«Безз» сёзюнинъ антоними «къара».*

Бита. Ана я да бабанынъ анасы. *Анамнынъ ана-
сы, Сафие битам, чокъ масаллар биле.*

Дайы. Анамнынъ агъасы я да огълан къардашы.
Меним эки дайым да тиш экимлери.

Дерслик. Айры бир фенни огретмек ичюн китап.
«Къырымтатар тили» дерслиги.

Кучелек. Копек баласы. *Кучелекнинъ ады — Акъбаш.*

Майыс. 1. Такъвим йылынынъ бешинджи айы. *Майыста Хыдырлез байрамы ола.* 2. Бааръ мевсимининъ учюнджи айы. *Мен майыс айында догъдым.*

Наврез. Март 21 куню къайд этильген тюркий халкъларнынъ байрамы. *Наврез «янъы кунъ» демектир.*

Салы. Афтанынъ экинджи куню. *Салы куню тиземе бараджам.*

Талебе. Окъув юртунда окъугъан адам. *Мен 2 сыныф талебеси олам.*

Тизе. Ананынъ татасы я да къыз къардашы. *Анамнынъ къыз къардашы, Меръем тизем, гуль севдасы.*

Улакъ. Эчки баласы. *«Къашкъыр ве еди улакъ» масалыны эр кес биле.*

Хоран. Чокъ адам даиреге турып ойнагъан къырымтатарларнынъ миллий оюны. *«Хоран» оюныны пек бегенем.*

Черик. Окъув йылынынъ дёртюнджи къысмы. *Биринджи черикни яхшы бааларнен битирдим.*

Джумаакъшамы. Афтанынъ дёртюнджи куню.
Джумаакъшамындан сонъ джума келе.

Эмдже. Бабамнынъ агъасы я да огълан къарда-
шы. Амет эмджем кѳомшу койде яшай.

Ялы. Сув янында ернинъ чети. Язда биз денъиз
ялысында раатланамыз.

КЪЫРЫМТАТАРДЖА-РУСЧА ЛУГЪАТ

А

ада — остров
айтув — говорение
акъыл — ум
акъыллы — умный
акъбардакъ — подснежник
аркъадаш — товарищ
авуч — горсть, ладонь
авджы — охотник
айванат багъчасы — зоопарк
айненни — колыбельная
айнеджи — 1) хитрый; 2) лукавый
акъкъуш — лебедь
акъкъында — о, об, относительно
ал — алый
алан — луг
алем — 1) мир; 2) общество, люди
алямет — признак
арзу — желание, мечта
арслан — лев
асыр — век
аяз — мороз

Б

багъланмакъ — связываться
багъышламакъ — 1) подарить; 2) простить
бардакъ — кувшин

больмек — разделить
битирмек — закончить
байыр — холм, гора, возвышенность
бербер — парикмахер
белли — известный (-ая, -ое, -ые)
беджерикли — способный (-ая, -ое, -ые)
билимли — образованный, знающий
бодене — перепёлка
бордж — долг
бостан — огород
боджек — насекомое

В

ваде — обещание
ве — союз «и»
вазифе — 1) задание; 2) обязанность
вишне — вишня

Г

гогерджин — голубь
голь — озеро
геми — корабль
гугюм — кувшин для воды
гузель — прекрасный (-ая, -ое, -ые), красивый
(-ая, -ое, -ые)

Гъ

гъагъа — клюв (о птице)
гъарип — бедный
гъалиба — вероятно, наверно, кажется, видимо
гъурур — гордость

Д

далгъа — волна
динълев — слушание
дюльгер — плотник
дёртлюк — четверостишие
дияр — страна
дикъкъат — внимание
дудукъуш — какаду
дуйгъу — чувство
дюмен — руль

Е

ем — корм
емлик — кормушка
емек — еда
енъ — рукав
елькен — парус
ельпазе — веер

Ё

ёлакъ — 1) полоса, 2) грядка
ёджу — путник
ёнгъа — стружка
ёсун — мох
ёлакъ — 1) полоса; 2) грядка

Ж

жюри — жюри

З

зевкъ — удовольствие, наслаждение
зердали — абрикос
зенаат — профессия, ремесло

зейтюн — маслина, олива
зурна — национальный музыкальный инструмент

И

ильван — украшение
имдат — помощь
ине — игла
истек — желание
ибарет — состоит из ...
изин — разрешение
икяе — рассказ
икяе джумлеси — повествовательное предложение
иль — 1) страна; 2) местность; 3) отчизна
илян — объявление
инат — упрямый (-ая, -ое, -ые)
ифаде — 1) выражение; 2) отображение
ифадели окъумакъ — читать выразительно
ичюн — для, ради чего-то
иджра этмек — исполнять
ишарет — знак, обозначение
ишкир — трудолюбивый, работающий

Й

йип — нитка
йылдыз — звезда
йыл — год
йылтырамакъ — блестеть

К

кестане — каштан
кесертки — ящерица
келишкен — подходящий (-ая, -ее, -ие)
кене — опять, снова
кениш — просторный (-ая, -ое, -ые)

кенъ — широкий (-ая, -ое, -ие)
киби — как, подобно, будто
килим — ковёр
кираз — черешня
киреч — известь
кумюш — серебро
купелер (сыргъалар) — серьги, сёрежки
кукуккъуш — кукушка

Къ

къаплыбакъа — черепаха
къая — скала
къую — колодец
къавал — свирель
къаплан — тигр
къартал — орёл
къоба — пещера
къонъуз — жук
къоджаман — величественный (-ая, -ое, -ые),
огромный (-ая, -ое, -ые)
къувуш — дупло

Л

лякин — союз «но»
лейлек — аист

М

манълай — лоб
мерджан — коралл
муэссисе — учреждение
мания — преграда, препятствие
медениет — культура
меджмуа — журнал
миявккъуш — сова

Ат

муаррир — редактор
мураджаат — обращение
муптеда — подлежащее
мысыр — индюк

Н

незакет — вежливость
насиат — совет, наставление
несиль — 1) поколение; 2) потомство
нида джумлеси — восклицательное предложение
нида ишарети — восклицательный знак
низам — порядок
низамлы — дисциплинированный (-ая, -ое, -ые)
нокъта — точка
нумюне — образец
нутукъ — речь

О

омуз — плечо
орьмек — вязать
обаламакъ — собирать в кучу
оймакъ — напёрсток
ортью — скатерть
орьнек — 1) узор, рисунок; 2) образец, пример
отургъыч — табуретка

П

пападие — ромашка
пай — часть, доля
пачавра — тряпка, ветошь
пек — очень, сильно
пелит — жёлудь
пугъу — филин
пул — 1) чешуя; 2) блёстки

Р

раф — полка
риджа — просьба
раатлыкъ куню — выходной
ребер — руководитель
риджа — просьба

С

саба емеги — завтрак
сагъыр тутукъ — глухой согласный
саифе — страница
санат — искусство
сание — секунда
сансар — белка
сатыр — строка
сатырбашы — абзац
севинмек — радоваться
сербест — свободно, свободный (-ая, -ое, -ые)
серги — выставка
серт — суровый (-ая, -ое, -ые)
сес — 1) звук; 2) голос
сёз — слово
сёзнинъ тамыры — корень слова
сеят — путешествие
сойад — фамилия
созукъ сес — гласный звук
суаль джумлеси — вопросительное предложение
суаль ишарети — вопросительный знак
сыгъын — олень
сыгъырчыкъ — скворец
сырлы козь — сероглазый (-ая, -ое, -ые)
сынъыр — 1) граница; 2) предел

Т

таки — клюв (о птице)
тезайтым — скороговорка
теляффуз — произношение
табиат — природа
тай — жеребёнок
таймакъ — скользить, кататься
талда — тень
там — полный, целый, весь
тамирлемек — ремонтировать
тамырдаш сёзлер — однокоренные слова
танълай — небо
танъ — утренняя заря, рассвет
тапмаджа — загадка
тахта — доска
тадж — корона
тедавийлемек — лечить
тезья — станок
текне — миска для замешивания теста
теляш — тревога, паника
тен — тело
тенеффюс — перемена
тертип — порядок
тимсах — крокодил
тиреме — опора
тирсек — локоть
токътав — пауза
тот — ржавчина
токъумаджылыкъ — ткачество
турна — журавль
туткъал — клей
тутукъ сес — согласный звук
тырнавуч — грабли
тыртыр — гусеница

ТЮТЮНДЖИЛИК — табаководство
ТЮКЯН — магазин

У

улакъ — козлёнок
ульке — страна, край
ургъу — ударение
ургъулы — ударный (слог)
уфакъ — 1) маленький (-ая, -ое, -ие); 2) мелкий (-ая, -ое, -ие)
учансув — водопад
учурым — обрыв, пропасть, бездна
учуджы — лётчик
удж — конец

Ф

фесильген — базилик
файдалы — полезный (-ая, -ое, -ые)
фидеджи — человек, выращивающий рассаду
фикир — 1) мысль; 2) мнение
фурун — печь для выпечки хлеба

Х

хортум — хобот
хабер — 1) новость; 2) сказуемое
Хош кельдинъиз! — Добро пожаловать!

Ц

цирк — цирк

Ч

чавке — галка
чалы — куст
чам — сосна

чавдар — рожь
чагъала — чайка
чайыр — луг (горный)
чалгъыджы — музыкант
чегертки — кузнечик
черик — четверть
чиленгир — слесарь
чимен — луг, лужайка
чифт — пара, парный, двойной
чюнки — потому что, так как, ибо

Дж

джевап — ответ
джумерт — щедрый (-ая, -ое, -ые)
джанланмакъ — оживляться
джедвель — 1) таблица; 2) список; 3) расписание;
4) линейка
джиан — мир, земля
джумленинъ баш азалары — главные члены предложения
джумленинъ экинджи дередже азалары — второстепенные члены предложения
джылап — овёс
джылт — обложка

Ш

шарт — условие
шей — 1) предмет; 2) вещь
шемсие — зонтик
шенъ — весёлый, радостный (-ая, -ое, -ые)
шиар — лозунг
шималь — север
шифалы — полезный, целительный (-ая, -ое, -ые)
шырылты — журчание

Ы

ызан — пашня

Э

эдеп — воспитание

эвлят — 1) дитя; 2) потомок

эгев — напильник

эзберлемек — учить наизусть, выучить

эким — врач

элял — чистый, святой

эмен — дуб

эмир — приказ

эшья — вещь (домашняя)

Ю

ютум — глоток

юзьбез — полотенце

юрт — 1) родина; 2) родная сторона

Я

якъа — воротник

ярыш — соревнование, конкурс

язы — письмо, почерк

язма нутукъ — письменная речь

яйла — пастбище

ялы — берег

янъгыравукъ тутукъ — звонкий согласный

яраштырмакъ — украшать, разукрашивать

МУНДЕРИДЖЕ

Азиз балалар!	3
НУТУКЪ.	5
Нутукъ чешитлери. Агъзавий ве язма нутукъ	—
Нутукъ медениети.....	12
НУТУКЪ СЕСЛЕРИ.	18
Сеслер ве арифлер	—
Элифбе.....	22
Созукъ сеслер. Оларны языда ифаделеген арифлер.....	27
Тутукъ сеслер. Оларны языда ифаделеген арифлер.....	30
Эджа. Сёзлернинъ эджаларгъа болюнюви	33
Сёзлерни сатырдан сатыргъа авуштырув.....	38
Ургъу.....	42
Ургъулы ве ургъусыз эджалар	44
Къалын ве индже созукъ сеслер.....	48
Къалын созукъ сеслер.....	50
Индже созукъ сеслер.....	55
Дудакълы ве дудакъсыз созукъ сеслер	60
Э арифи	71
Е, ё, ю, я арифлери	67

Янъгъыравукъ ве сагъыр тутукъ сеслер.....	72
Гъ, къ, нъ, дж арифлери.....	77
Ч, ш арифлери.....	82
Йымшакълыкъ ишарети (ь).....	84
 МЕТИН	 89
Метин акъкъында малюмат	—
Метин къысымлары	95
Абзац (сатырбашы) акъкъында малюмат.....	102
 Имля лугъаты	 107
Къаршы маналы сёзлернинъ лугъаты	110
Изаатлы лугъат	112
Къырымтатарджа-русча лугъат	123

Окъув нешири

**Саттарова Миляра Сейтвелиевна
Саттарова Сание Сетвелиевна**

**Къырымтатар тили (тувгъан)
2 сыныф**

2 къысымда, 1 къысым

*Къырымтатар ве рус тиллеринде окъуткъан умумтасиль
муэсисселери ичюн окъув къуллаанмасы*

Учебное издание

**Крымскотатарский язык (родной)
2 класс**

В 2-х частях, часть 1

*Учебное пособие для общеобразовательных организаций
с обучением на крымскотатарском и русском языках*

Директор Санкт-Петербургского филиала **С. Ф. Zubov**
Зам. директора Санкт-Петербургского филиала
по редакционно-издательской деятельности **А. В. Бабури**
Редакторы **Э. Ш. Межетьева, Н. С. Венева**
Корректор **Э. Н. Меджитова**
Ответственный за выпуск **А. В. Бабури**
Консультант **Д. Н. Минакаева**
Руководитель проекта **М. Е. Потапенкова**
Художественные редакторы **А. Г. Иванов, Ю. Н. Кобосова**
Дизайн обложки **Л. И. Нуреевой**
Дизайн макета **О. Г. Чичваринной**
Компьютерная вёрстка **Т. А. Зеленской**

Налоговая льгота — Общероссийский классификатор продукции ОК 005-93—953000.
Изд. лиц. Серия ИД № 05824 от 12.09.01. Подписано в печать 28.11.2017. Формат
84×108¹/₁₆. Бумага офсетная. Гарнитура Школьная. Печать офсетная. Уч.-изд. л. .
Тираж 3950 экз. Заказ № .

Акционерное общество «Издательство «Просвещение».
127521, Москва, 3-й проезд Марьиной рощи, 41.

Отпечатано по заказу АО «ПолиграфТрейд»
в филиале «Тверской полиграфический комбинат детской литературы»
ОАО «Издательство «Высшая школа».
170040, г. Тверь, проспект 50 лет Октября, 46.
Тел.: +7(4822) 44-85-98. Факс: +7(4822) 44-61-51.